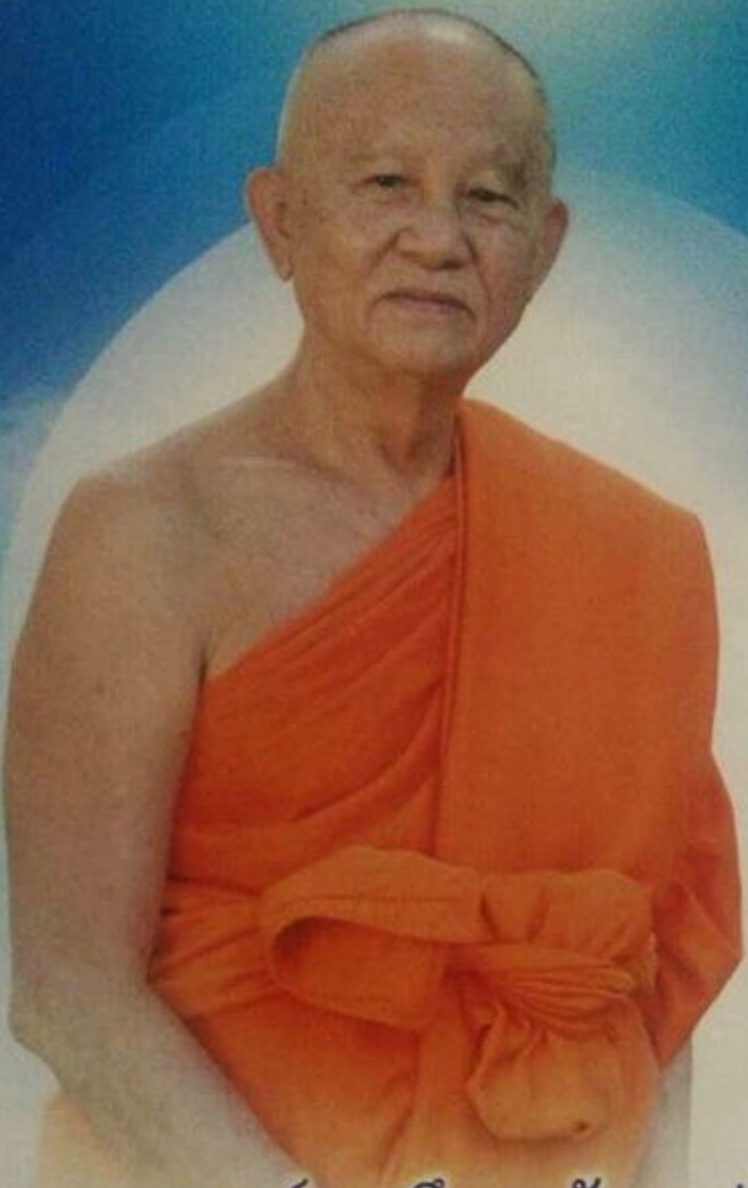

ประสบการณ์การศึกษาสัมมาปฏิบัติ ตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกาย และพระนิพพานของพระพุทธเจ้า

โดย พระเทพญาณมงคล (เสริมชัย ชยมงฺคโล-พลพัฒนาฤทธิ์)
(น.ธ.เอก, ป.ธ.๖, รป.ม.เกียรตินิยม"ดี",มธ.)

ประสบการณ์การศึกษาสัมมาปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึง ธรรมกาย และพระนิพพานของพระพุทธเจ้า

โดย **พระเทพญาณมงคล (เสริมชัย ชยมงฺคโล-พลพัฒนาฤทธิ์)**

(น.ธ.เอก,ป.ธ.๖,รป.ม.เกียรตินิยม“ดี”,มธ.)

บทที่ ๑

ประสบการณ์ก่อนอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

เกิด วันที่ ๖ มีนาคม ๒๔๗๒ ที่บ้านถนนหัก ตำบลนางรอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ (ใกล้ปราสาทภูเขาพนมรุ้ง) ในตระกูลราชการ-พ่อค้า-เกษตรกรรม เป็นครอบครัวผู้มีอันจะกินพอสมควร คุณปู่ “อิ้ว” (ชื่อที่ชาวบ้านเรียก) คือหลวงพิทักษ์ - วรคุณ อดีตเจ้าเมือง(อำเภอ)นางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ บิดาชื่อนายทองดี – มารดาชื่อนางบุญนาค (ตีบ) อาชีพทำนา – ค้าขาย มารดาเป็นลูกสาวชาวจีนกวางตุ้ง (จากมณฑลกวางตุ้ง ประเทศจีน) บิดาเป็นลูกขายคนเดียวของปู่

เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จากโรงเรียนบ้านถนนหัก จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จากโรงเรียนกฤษณวิทยา อำเภอนางรอง จบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จากโรงเรียนบุรีรัมย์วิทยาลัย และจบเตรียมอุดมศึกษา (แผนกอักษรศาสตร์) จากโรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย (สมัยที่โรงเรียนตั้งอยู่ใกล้ชุมทางรถไฟ “จิระ”) อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เป็น ๑ ในนักเรียนโรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย ที่มีผลการสอบชั้นเตรียม-อุดมศึกษาทั่วประเทศที่สอบไล่ได้คะแนนเยี่ยม ๕๐ คน และได้รับการติดรายชื่อที่ Board กระทรวงศึกษาธิการ เป็นเวลา ๑ ปีการศึกษาในยุคนั้น

จบการศึกษาชั้นปริญญาตรีสาขาพาณิชยศาสตร์การบัญชี (พณ.บ.)และประกาศนียบัตรการบัญชี (เทียบเท่าปริญญาตรี) จากคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี

มีท่านอาจารย์จรูญ วิมลศิริ เป็นคณะบดี และมีศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ (อดีตประธานองคมนตรี) เป็นอธิการบดี

ในยุคแรกที่เข้าเรียน มีท่านอาจารย์สาขาวิชาพาณิชยศาสตร์และการบัญชี ที่ต้องกราบขอบพระคุณหลายท่าน ได้แก่ท่านศาสตราจารย์ ดร.คุณหญิงพยอม และ ดร.สุธี สิงห์เสน่ห์ฯลฯ และมีเพื่อนร่วมรุ่น ได้แก่ ศาสตราจารย์ คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรีย์ (ต่อมาท่านได้ดำรงตำแหน่งคณะบดี คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี อธิการบดี และนายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตามลำดับจนเกษียณอายุ) คุณศิริลักษณ์ รัตนากร (เคยดำรงตำแหน่งผู้จัดการตลาดหลักทรัพย์ฯ) กับเพื่อนรักข้าพเจ้า พล.ต. นิพนธ์ พลภัทรพิจารณ์ ซึ่งได้ถึงแก่กรรมเมื่อเพิ่งเกษียณอายุได้ ๑ ปี และคณะนักศึกษาหญิงผู้เรียนดี ฯลฯ ซึ่งต่อมาได้ยินว่าเพื่อนร่วมรุ่น ได้ถึงแก่กรรมไปทีละคนๆ ตามกฎเกณฑ์ธรรมชาติ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ตามๆ กันไป ก็ต้องเตรียมทำใจ เผื่อถึงคิวเราบ้างไม่ช้าก็เร็ว

ซึ่งก็ต้องขอบคุณ คุณครู –อาจารย์ และเพื่อนๆร่วมรุ่นที่ยังพอไปเยี่ยมเยียนกันได้ ก็ได้มาเยี่ยมเยียนอาตมภาพทุกๆ ปี เสมอมา แม้ต่างชราภาพกันแล้ว และแม้ค่อยๆ เงียบหายกันไปทีละคนสองคน

ขณะเรียนอยู่ชั้นปริญญาตรีนั้น ข้าพเจ้าเริ่มมีชีวิต “ครอบครัว” และได้รับราชการเป็นเสมียนพนักงานอยู่กองวิชาการ กรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กรมสรรพากร (เดิม) อยู่ปลายถนนราชดำเนินกลาง ใกล้ท้องสนามหลวง ในยุคนั้น มี พล.ท.มล.ขาบ กุญชร เป็นอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ คุณชู ณ ลำปาง เป็นรองอธิบดี คุณกำจัด กีพาณิชย์ เป็นหัวหน้ากองวิชาการ (ต่อมาได้เป็นอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์) และมีคุณประดิษฐ์ ไทยานนท์ เป็นหัวหน้าแผนก อาศัยที่ผู้บังคับบัญชา ใจดี-เห็นอกเห็นใจลูกน้อง ท่านจึงอนุญาตให้ไปเรียนที่คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างขอบสนามหลวงกับแม่น้ำเจ้าพระยา โดย

เดินลัดข้ามคลองเล็กๆ ผ่านขอบสนามหลวงไปเรียนที่คณะฯ จนจบการศึกษาชั้นปริญญาตรี พาณิชยศาสตร์ (พณ.บ.) และประกาศนียบัตรการบัญชี (เทียบเท่าปริญญาตรี)

ในการที่ข้าพเจ้าได้เข้าทำงานเป็นเสมียนพนักงานอยู่กรมประชาสัมพันธ์แม้เป็นระยะเวลาอันสั้น ก็ยังมีผลให้ข้าพเจ้าได้รับเมตตาจากผู้ใหญ่ในกรมประชาสัมพันธ์ ที่ได้เคยให้ความร่วมมือช่วยเหลือในการเผยแผ่ธรรมอีกหลายท่าน เช่นท่าน**รักษ์ศักดิ์ วัฒนพาณิช** ผู้ซึ่งต่อมาได้เป็นอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ แม้เมื่อข้าพเจ้าได้ลาออกมาแล้ว ขณะเมื่อมาทำงานอยู่สำนักข่าวสารอเมริกัน ได้ดำเนิน โครงการ**"ธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ"** โดยมีพระเดชพระคุณ**พระธรรมธีรราชมหามุนี (ปัจจุบันคือเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช) อธิบดีสงฆ์ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ เป็นประธาน พระเมธีวราภรณ์ (ปัจจุบันคือ "พระเดชพระคุณพระวิสุทธิวงศาจารย์ เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ รองเจ้าอาวาสวัดปากน้ำฯ) เป็นรองประธาน** (ฝ่ายปริยัติธรรม) **และพระเดชพระคุณ พระภาวนาโกศลเถร (ปัจจุบันคือ พระเดชพระคุณ พระราชพรหมเถร อดีตรองเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ -ฝ่ายวิปัสสนา –มรณภาพแล้ว) เป็นรองประธาน** (ฝ่ายวิปัสสนา) และข้าพเจ้า ในนาม **"มงคลบุตร"** เป็น**กรรมการผู้จัดการรายการวิทยุ "ธรรมสู่สันติ"** ออกอากาศทาง**สถานีวิทยุกระจ่ายเสียงแห่งประเทศไทย**ของ**กรมประชาสัมพันธ์** ร่วม ๒๐ สถานี (ทั่วประเทศ) โดยมีท่าน**รักษ์ศักดิ์ฯ อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์**ในครั้งนั้นกับ **ศ.ดร.นิคม จันทรวิฑุร** อดีต**อธิบดีกรมแรงงาน** ผู้ซึ่งภายหลังได้ไปทำหน้าที่**ผู้อำนวยการ ILO องค์กรแรงงานระหว่างประเทศ** (ในสังกัด **UNO** องค์กรสหประชาชาติ) ก็ได้ช่วยให้รายการ "**ธรรมสู่สันติ"** ได้ออกอากาศ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยไปทั่วประเทศ ต่อมาอีกหลายปี ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าอนุโมทนาสาธุการเป็นอย่างยิ่ง

มหาวิทยาลัยธรรมศาตร์ในยุคนั้น เพิ่งเปลี่ยนชื่อ ตามนโยบายของรัฐบาล สมัยจอมพล ป. (แปลก) พิบูลย์สงคราม (หลวงพิบูลย์สงคราม) จากคำว่า **"มหาวิทยาลัย - ธรรมศาสตร์และการเมือง"** (ตั้งขึ้นโดย รัฐบาลในยุคก่อน และมี**ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พยมยงค์** เป็นผู้**ประศาสน์การมหาวิทยาลัย**) มาเป็น **"มหาวิทยาลัยธรรมศาตร์"** จนถึงปัจจุบัน

ต่อมามหาวิทยาลัยธรรมศาตร์ ได้เปิดการเรียนการสอนชั้นปริญญาโท **สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ (**Public Administration**)** จึงได้สมัครสอบเข้าเรียนได้ และสาขาวิชาที่เรียนส่วนใหญ่เป็นภาษาอังกฤษ ตำราเรียนก็เป็นภาษาอังกฤษแทบทั้งสิ้น แต่ก็ได้ตั้งใจเรียนเต็มเวลาเพื่อให้สำเร็จโดยเร็ว เพื่ออนาคตของครอบครัวด้วย จึงต้องลาออกจากกรมประชาสัมพันธ์โดยปริยาย และสามารถเรียนสอบไล่ได้ทุกลักษณะวิชาตามหลักสูตร ๑ ปี ครึ่ง ก็จบภาคข้อเขียนพิศดาร (Comprehensive Courses) คือสอบรวมทุกลักษณะวิชา ซึ่งเป็นภาคบังคับ เมื่อสอบไล่ได้ จึงมีสิทธิ์ทำวิทยานิพนธ์ให้สำเร็จการศึกษา ชั้นปริญญาโท ทางรัฐประศาสนศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์โดยสมบูรณ์

พอข้าพเจ้าได้สอบไล่ภาควิชาข้อเขียนพิสดาร (Comprehensive Course) ได้สำเร็จครบตามหลักสูตร (โดยไม่ต้องสอบซ่อม) ยังไม่ได้ทำวิทยานิพนธ์ ก็พอดี Mr.Daniel L. Camp ผู้อำนวยการ Regional Research Office, U S I S, American Embassy กรุงเทพฯ ซึ่งดูแลและควบคุมโครงการวิจัยและประเมินผล สำนักข่าวสารอเมริกัน ที่ตั้งอยู่ในประเทศต่างๆ ในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ ได้แก่ สำนักงานในประเทศอินเดีย พม่า ไทย ฟิลิปปินส์ ลาว เขมร เวียดนาม ญี่ปุ่น และไต้หวันเป็นต้น ได้ส่งเจ้าหน้าที่มาเชิญข้าพเจ้าไปทำหน้าที่ Research Assistant สำนักวิจัยภาคพื้นเอาเชียอาคเณย์ เข้าพเจ้าจึงไปรับทำงานในหน้าที่ดังกล่าว เป็นพนักงาน คือข้าราชการท้องถิ่นของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา (U.S. Government Local Employee) ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

และได้ทำวิทยานิพนธ์ชั้นปริญญาโท รัฐประศาสนศาสตร์ (รป.ม.เกียรตินิยม “ดี”) ได้สำเร็จในปีเดียวกันนี้เอง

พอทำงานมาได้ ๕ ปี ก็ถูกส่งไปดูงานและเรียนเพิ่มพูนความรู้และทักษะประสบการณ์ ในวิชาการวิจัยและประเมินผล ที่**สถาบันสังคมศาสตร์** Institute Of Social Research, The University Of Michigan, Ann Arbor ประเทศสหรัฐอเมริกา แล้วออกเดินทางไปดูงาน Public Opinion Survey Research ตามมหาวิทยาลัยต่างๆ ในประเทศสหรัฐอเมริกา แห่งสุดท้ายในอเมริกา คือ ที่ East-West Center, Hawaii แล้วได้เดินทางไปดูงานดังกล่าวทั้งในต่างประเทศอื่นๆ เช่น อินเดีย อิสราเอล ญี่ปุ่น ไต้หวัน และฮ่องกงฯลฯ พอกลับมาทำงานได้ประมาณ ๕-๖ เดือน ก็ได้รับเลื่อนตำแหน่งเป็นหัวหน้าฝ่ายวิจัย (Research Specialist) จนลาออกก่อนเกษียณอายุ ๓ ปี เมื่อสิ้นเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๒๙ และเป็นพนักงานบำนาญของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ในระหว่างทำงานอยู่สำนักข่าวสารอเมริกัน กรุงเทพฯ นั้น ก็ได้รับเป็น**ผู้บรรยายพิเศษสาขาวิชาการสำรวจวิจัยประชามติ**และ**การประเมินผลงานการสื่อสารมวลชน** แก่นักศึกษาชั้นปริญญาตรี **วิทยาลัยกรุงเทพฯ** โดยมีท่านอาจารย์ **ดร.เจริญ คันธวงศ์** เป็น**อธิการบดี (ก่อนมีฐานะเป็นมหาวิทยาลัย) ที่ซอยกล้วยน้ำไท**

และ

เป็นผู้บรรยายแก่นักศึกษาชั้นปริญญาตรีและชั้นปริญญาโท คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ณ อาคารที่เคยเป็นที่ตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์แต่เดิม ที่เคยเรียนอยู่ชั้นปริญญาโท ดังที่กล่าวมาแล้ว จนกระทั่งมาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ.๒๕๒๙ จึงได้หยุดสอน แต่แม้นี้ เมื่อบวชแล้วในพรรษาแรก ก็ยังได้ร่วมกับคณาจารย์จากทั้ง**มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช และจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย** ทำตำราเรียน ชื่อ

(ถ้าจำไม่ผิด) หนังสือ **"สถิติวิจัย-สื่อสารมวลชน"** ให้ไว้ **ณ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช**อีกด้วย

ในการ**ได้เข้าศึกษาเล่าเรียนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จนจบชั้นปริญญาตรี/โท** และได้เข้าทำงานในองค์กรของรัฐบาลต่างประเทศที่มีสำนักงานอยู่ในประเทศไทย ดังกล่าวแล้ว ก็ได้**มีเพื่อนร่วมสถาบันศึกษาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์** แล้วมาเป็นเพื่อนร่วมงานกันทั้งส่วนราชการและองค์กรระหว่างประเทศอีกหลายท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **ท่านอาจารย์อรุณ งามดี** อดีตเพื่อนนักศึกษาชั้นปริญญาโท คณะรัฐประศาสนศาสตร์ และ**อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนการประชาสัมพันธ์** (ภายหลังได้เป็นอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์) ได้เชิญข้าพเจ้าไปเป็นผู้บรรยาย **"วิชาการสำรวจวิจัยประชามติ"** ให้แก่นักเรียน/ข้าราชการ ผู้เรียน**หลักสูตรประชาสัมพันธ์ (ฝ่ายอำนวยการ)** อีกหลายรุ่น และข้าราชการและนักเรียนหลักสูตรดังกล่าวนั้น ก็ได้เจริญก้าวหน้าในหน้าที่ราชการถึงระดับเป็น**อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์** เช่นท่าน**สมพงษ์ วิสุทธิแพทย์** กับท่านอื่นๆ อีกหลายท่าน และแม้เมื่อข้าพเจ้าบวชมาในพระพุทธศาสนาแล้ว ท่าน**อาจารย์อรุณ งามดี** ก็ยังได้เมตตาติดตามมาช่วยกิจการให้การศึกษา อบรม เผยแผ่ธรรมะกับข้าพเจ้า โดยมารับหน้าที่เป็น **ประธานมูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย** ต่อจากท่าน**ศาสตราจารย์บัญญัติ สุชีวะ** อยู่นานจนสิ้นวาระ และปัจจุบันท่านยังได้ทำหน้าที่เป็น **ที่ปรึกษามูลนิธิฯ** อีกทั้งท่าน**รองศาสตราจารย์สมพร แสงชัย** เคยเป็นเพื่อนร่วมงานกันที่องค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐฯ (**U.S.O.M.**) ซึ่งท่านเหล่านี้เป็นเพื่อนกันมาตั้งแต่สมัยเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มาด้วยกัน แม้แก่เฒ่าแล้วก็ยังไม่ลืมกัน

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งแต่เดิมคือ **"มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง" จึงเป็นสถาบันการศึกษาแห่งเดียวในประเทศไทย ที่ข้าพเจ้าประทับใจ ฝังใจในอดีต ได้เป็นสถานที่หล่อหลอมวิชาความรู้และประสบการณ์ในการปกครองและ**

บริการราชการแผ่นดิน ตามระบอบประชาธิปไตย **อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขอย่างบริสุทธิ์และสมบูรณ์ดีที่สุดแห่งหนึ่งของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งของประเทศในภูมิภาคเอเชียอาคเณย์ (Southeast Asian Countries) ที่ข้าพเจ้าภูมิใจในสถาบันแห่งนี้ ที่ได้มาเรียน-ศึกษาหาวิชาความรู้ ได้ความรู้ซึ้งทั้งในด้านการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดิน กับอีกทั้งในด้านการเศรษฐกิจ-การคลัง และการบริหารธุรกิจเอกชน**

อีกประการหนึ่ง คือ ตลอดระยะเวลาที่ดำเนินชีวิตมา ยังได้ประสบพบเห็นตรงๆ ด้วยตนเองจากการศึกษาวิจัย และ/หรือจากสื่อมวลชนต่างๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมของนักปกครอง – นักบริหารประเทศชาติ ซึ่งมีทั้งนักการเมือง นักการทหาร และนักวิชาการ มาหลายยุคหลายสมัย ตั้งแต่ยุค**จอมพล ป. (แปลก)** พิบูลย์สงคราม (หลวงพิบูลย์ฯ) แล้วก็มาถึงยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนรัชต์ ฯพณฯ **ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์** (อดีตประธานองคมนตรี และอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาตร์) จอมพลถนอม กิตติขจร พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ (ประธานองค์มนตรี-ปัจจุบัน) **จนมาถึงยุคประชาธิปไตยเบ่งบาน**อยู่ระยะหนึ่ง แล้วก็กลับหุบเหี่ยวเฉาลงอีก (ขณะที่เขียนร่างหนังสือนี้ คือ วันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๙ ข้าพเจ้ามีอายุ ๘๗ ปีเต็ม (อย่าง ๘๘)

นี่คือประสบการณ์ในชีวิต ก่อนได้รับการบรรพชาอุปสมบท เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ.๒๕๒๙ มาถึงปัจจุบัน

เริ่ม**ตั้งแต่เป็นเด็กหนุ่มบ้านนอก เดินทางเข้ากรุงด้วยมือเปล่า มาปกครองและบริหารตน ปกครองและบริหารครอบครัว เพื่อสร้างชีวิตตน ในกรุงจนศึกษาสำเร็จสูงพอประมาณ** และ**ได้มีโอกาศเข้าทำงานทางวิชาการ เป็นพนักงานของรัฐบาลต่างประเทศ จนลาออกก่อนเกษียณอายุ** (เมื่ออายุได้ ๕๗ ปีเต็ม ย่างปีที่ ๕๘) **เพื่อมาศึกษาสัมมาปฏิบัติธรรม บำเพ็ญบุญบารมี เพื่อความเจริญและสันติสุขในบั้นปลายชีวิตอยู่ ณ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ๕ พรรษา และได้มาเป็นเจ้าอาวาสวัด**

หลวงพ่อสดธรรมกายาราม ที่พระมหาเถรานุเถระ ข้าพเจ้าฯ และญาติโยมได้ช่วยกันสร้าง/จัดตั้งขึ้น ที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๔ ตลอดมาจึงถึงตราบเท่าทุกวันนี้

บทที่ ๒

ศรัทธาการศึกษาสัมมาปฏิบัติถึงธรรมกาย และพระนิพพานของพระพุทธเจ้า

ในระหว่างที่ข้าพเจ้าได้ทำงานอยู่สำนักข่าวสารอเมริกัน (US.Information Service, American Embassy กรุงเทพฯ) ข้าพเจ้าได้มีเพื่อนร่วมงาน อยู่ในแผนกศิลป์และนิทรรศการ (**Arts & Exhibits)** ผู้สนใจในพระพุทธศาสนาหลายคน ได้แก่ **คุณประเสริฐ เกตุทัต** (หัวหน้าแผนก-ถึงแก่กรรมแล้ว) **คุณประยุทธ เงากระจ่าง** (ผู้สร้างหนังการ์ตูนคนแรกของไทย-ถึงแก่กรรมแล้ว) **คุณสะอาด ถนอมวงค์ คุณบุญชัย เมธางกูร** และ**คุณนพรัตน์ ลีวศิริ** พอเลิกงานตอนเที่ยง รับประทานอาหารเที่ยงแล้วต่างก็กลับมาชุมนุมสนทนาธรรมกันเป็นประจำ ข้าพเจ้าก็ได้ไปร่วมวงสนทนากับเขาด้วยเสมอ หลังจากที่ได้สนทนากันถึงปฏิปทาแนวทางปฏิบัติธรรม ของหลายสำนัก ได้แก่ สำนัก **พอง-ยุบ สายวัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์** สำนัก **"สัมมาอะระหัง (ธรรมกาย)" สายวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ สำนัก "พุทโธ" สายพระอาจารย์ (หลวงปู่)มั่น ภูริทตฺโต** และสำนัก**อานาปานสติ สายสวนโมกข์ (หลวงพ่อพุทธทาส)** ด้วยวิญญาณของนักวิจัยจึงได้**ผลสรุป**เพื่อตัดสินใจเลือกแนวทางปฏิบัติตาม**แนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกาย และพระนิพพานของพระพุทธเจ้า**ของสำนัก **"สัมมาอะระหัง"** โดย**พระเดชพระคุณ หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ผู้ปฏิบัติได้ผลดี คือถึงธรรมกายและพระนิพพาน เป็นที่ประจักษ์แล้วจึงสอนผู้อื่น ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าท่านสอนตรงตามหลักไตรสิกขา** คือการศึกษาอบรมกาย-วาจา (ด้วยเจตนาความคิดอ่านที่ดี) **โดยทางศีล** และการศึกษาอบรมจิต **โดยทางสมาธิ เรียกว่า "สมถภาวนา"** และ**อบรมปัญญา** โดยทาง**วิปัสสนาภาวนา** รวมเรียกว่า **"สมถวิปัสสนาภาวนา หรือกัมมัฏฐาน**

ซึ่งเป็นการศึกษาสัมมาปฏิบัติ ตามทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา” คือ **มรรคมีองค์ ๘ ที่สมบูรณ์และชัดเจนทุกขั้นตอน**

เฉพาะในเรื่อง **“ศีล”** ข้าพเจ้าได้ยินว่าพระเดชพระคุณ**หลวงพ่อ (พระมงคลเทพมุนี สด จนฺทสโร) ท่านเคร่งครัดในศีล** คือท่านมีความสำรวมในศีลและอินทรีย์มาก ได้ทราบว่ามีพระผู้ใหญ่ใกล้ชิดกับท่านรูป ๑ ชอบให้ผู้หญิงคนหนึ่งเข้าไปคุยด้วยในกุฏิซึ่งเป็นห้องแคบๆ ท่านห้ามแล้วก็ยังฝืนทำ มีวันหนึ่งท่านเห็นด้วยญาณทัศนะว่าพระภิกษุรูปนั้น ให้ผู้หญิงคนนั้นเข้าไปคุยด้วยในห้องอีกแล้ว ท่านได้ใช้ให้ศิษย์คนหนึ่งไปดูให้เห็นประจักษ์ด้วยตา แล้วกลับมารายงานท่าน หลวงพ่อท่านก็ได้ลงโทษให้ขับออกไปเสียจากวัด ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ก่อนพระเดชพระคุณหลวงพ่อฯ จะมรณภาพ ท่านไม่ทราบว่าวัดมีเงินเท่าใด แต่ท่านปรารภกับผู้ใกล้ชิดว่า อยากได้พระบรมสารีริกธาตุ ที่ได้มีผู้ขุดเจาะเจดีย์ทุ่งลอ (อยู่จังหวัดพะเยา) แล้วได้นำมาจะถวายแกมขายให้ท่านๆ ก็ถามผู้ใกล้ชิดว่า เดี๋ยวนี้มีเงินไหม? ถ้ามีจะได้บูชาพระบรมสารีริกธาตุนั้นไว้ แล้วให้สร้างเจดีย์เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุนั้น ตรงบริเวณหน้าหอฉัน แต่ทราบจากผู้ใกล้ชิดว่าเงินไม่มี (หรือมีไม่พอก็ไม่ทราบ) ในระยะเวลานั้น พระเดชพระคุณหลวงพ่อฯ ท่านจึงยังไม่ได้พระบรมสารีริกธาตุนั้น ต่อมาภายหลังที่ท่านได้มรณภาพแล้ว มีคฤหบดีได้บูชาพระบรมสารีริกธาตุนั้นไว้ แล้วนำมาถวายไว้ที่วัดปากน้ำฯ และที่เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายในปัจจุบัน และ**พระเดชพระคุณพระราชพรหมเถร รองเจ้าอาวาสและอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนา** ก็ได้**เมตตาแบ่งมาให้ไว้ที่ข้าพเจ้า**ส่วนหนึ่ง **เพื่อบรรจุในพระมหาเจดีย์สมเด็จฯ** ที่กำลังสร้างอยู่ในขณะนี้ด้วย ก็เป็นที่น่าอนุโมทนาในปฏิปทาและวัตรปฏิบัติของพระเดชพระคุณหลวงพ่อวัดปากน้ำฯ ยิ่งนัก ที่เคร่งครัด-สำรวมในศีลและพระปาฏิโมกข์ โดยไม่จับ-ไม่เก็บเงินทองด้วยตัวท่านเองเลย

ต่อมา เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชองค์ปัจจุบัน ก็ได้สร้างพระมหาเจดีย์สำเร็จ และเข้าใจว่าเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุทั้งที่มีในครั้งนั้น และที่ได้มีเพิ่มเติมในภายหลัง บรรจุประดิษฐานไว้เป็นที่เคารพสักการะ ณ ภายในพระมหาเจดีย์ที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้สร้างสำเร็จแล้วนั้นเป็นที่เรียบร้อยแล้ว **ซึ่งนับเป็นปูชนียวัตถุที่เคารพสักการะสูงสุด ของพุทธศาสนิกชน** มาตราบเท่าทุกวันนี้

ในส่วนของการศึกษาสัมมาปฏิบัติ **สมาธิ**และ**ปัญญา** ชื่อว่า**สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน**นั้น ในขั้นการเจริญภาวนาสมาธิ คือการอบรมจิตให้เป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคงนั้น ข้าพเจ้าได้ยินว่า **พระเดชพระคุณหลวงพ่อวัดปากน้ำฯ** ท่านได้อาศัยวิธีการเพ่งแสงสว่าง ชื่อว่า **"อาโลกกสิณ"** เอาผลของการเพ่งกสิณแสงสว่างจนสามารถถือเอา**บริกรรมนิมิต-อุคคหนิมิต-ปฏิภาคนิมิต** ซึ่งปรากฏเป็นดวงใสสว่าง ที่มีอานุภาพให้ได้สมาธิ ตั้งแต่ขั้น **"ขณิกสมาธิ-อุปจารสมาธิ**" และถึง **"อัปปนาสมาธิ"** ให้เป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคงถึงขั้นเป็นฌานจิต ตั่งแต่ปฐมฌานขึ้นไปได้นั้น **มาใช้ดวงแก้วกลมใส** (เช่น ดวงแก้วหินผลึก) **เป็นบริกรรมนิมิตร** เป็นอุบายวิธีใช้สอนศิษยานุศิษย์ให้เจริญภาวนาสมาธิ โดยให้นึกเห็นดวงกลมใส ใจอยู่ในกลางของกลางดวงกลมใส ประกอบการบริกรรมภาวนาว่า **"สัมมาอะระหังๆๆๆ**" ประกอบกัน ให้ใจสงบตรงศูนย์กลางกาย แล้วจะเห็นดวงใส่สว่าง คือ**"ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์**" ในระดับมนุษยธรรม ที่ทำให้มาเกิด – ไปเกิดเป็นมนุษย์....ฯลฯ

และพรรคพวกได้เล่าให้ฟังว่า **"หลวงพ่อวัดปากน้ำ" ท่านได้ดวงใสสว่างที่ศูนย์กลางกาย ซึ่งสามารถนึกขยายให้โต(จากวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ) ถึงคลองเตย** (ห่างจากที่ทำงานที่อยู่ถนนสาธรใต้ประมาณ ๒ กม.)**ก็ได้ เพื่อนๆ ร่วมสนทนาเขาว่าอย่างนั้น** ทำให้รู้สึกสนใจ อยากลองไปเข้าศึกษาและปฏิบัติดู เพื่อนๆ ก็แนะนำให้ไปที่ **"บ้านธรรมประสิทธิ์"** (เป็นที่ตั้งมูลนิธิธรรมประสิทธิ์ในครั้งนั้น) อยู่ภายในเขตวัด

ปากน้ำ ว่าเขาเปิดสอนทุกวันอาทิตย์ จึงพาลูกๆ (ลูกสาววัย ๑๔ –๑๓ – ๑๒ ขวบ) ผลัดกันไปเรียน-ฝึกปฏิบัติภาวนาด้วย ในไม่ช้าลูกสาวทั้ง ๓ คนก็ปฏิบัติได้ถึง **"ธรรมกาย"** ด้วยอุบายวิธีเบื้องต้นดังที่กล่าวมาแล้ว

เมื่อญาณทัศนะของลูกๆ แก่กล้าพอสมควร ทิพย์จักษุเจริญขึ้น อาจารย์ในครั้งนั้น คือท่านอาจารย์**ไพบูลย์ ธมฺมชโย (วิสุทธิผล)** คือ**พระเทพญาณมหามุนี เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายในปัจจุบัน** กับ**คุณยายจันทร์ ขนนกยูง เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม "บ้านธรรมประสิทธิ์"** ได้สอนวิธีเจริญฌานสมาบัติ ชำระธาตุธรรม และจิตใจ/ญาณทัศนะให้บริสุทธิ์ผ่องใส แล้ว**ตรวจภพ-จักรวาล** ดู **"ปู่"** คือบิดาของข้าพเจ้า ที่ล่วงลับไปก่อนหน้านี้นานแล้ว(ประมาณ ๓๐ กว่าปี) โดยไม่มีรูปถ่ายของท่านไว้เป็นที่ระลึกด้วย ปรากฏว่า**ลูกๆ ทั้ง ๓ เห็น "ปู่" กำลังเสวยวิบากกรรม** (ได้รับผลกรรม) **อยู่ในนรกเพราะเวรสุรา** (ยาเสพติด-คือดื่มสุราทีละก๊งสองก๊ง เวลามีก็ดื่ม ไม่มีก็ไม่ดื่ม คือไม่ได้ถึงกับติดจนงอมแงม) แล้วอาจารย์ก็สอนวิธีช่วยคุณปู่ โดยให้ท่านรับศีล ๕ แล้วให้ท่านอนุโมทนาส่วนบุญที่ลูกหลานได้มาเข้าศึกษา-ปฏิบัติภาวนาธรรม และบริจาคทาน ฯลฯ **"ปู่"** (คือบิดาของข้าพเจ้า) **จึงเปลี่ยนภพภูมิเกิดเป็นเทพบุตร (ด้วยกำเนิดโอปปาติกะ) ไปทันที ณ บัดนั้นเอง**

ทำให้ข้าพเจ้าเชื่อถือและศรัทธาในการศึกษาสัมมาปฏิบัติตามแนวนี้ **อันมีรายละเอียดอยู่ในมรรคมีองค์ ๘ และก็รวมลงในสติปัฏฐาน ๔ ข้อ "มีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม" คือ นิวรณ์ ๕ ตลอดถึงอริยมรรคมีองค์ ๘** นั่นเอง และ**วิธีนี้ยังเป็นวิธีการเจริญปัญญาจากการที่ได้ทั้งรู้-ทั้งเห็น สภาวะธรรม ตลอดถึงอริยสัจธรรม คือ ทุกขสัจจ์ สมุทัยสัจจ์ นิโรธสัจจ์ และมรรคสัจจ์ ตามความเป็นจริงชัดเจน**

และยิ่งลูกๆ ปฏิบัติได้ถึง**อายตนนิพพาน** ตามพระพุทธดำรัสในนิพพานสูตรว่า **"อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตนํ....ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อายตนะ (คือพระนิพพาน)นั้นมีอยู่... ฯลฯ"** ก็จะยิ่งช่วยให้**เจริญปัญญาเห็นแจ้งในสภาวธรรม** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **ให้เห็น**

บรรดาสังขารธรรมทั้งปวงที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ มีธาตุ-ขันธ์-กรรม-กิเลส และแม้บุญ ปรุงแต่ง **ย่อมตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์** คือ **"อนิจฺจํ" เป็นของไม่เที่ยง "ทุกฺขํ" เป็นทุกข์** คือทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้นานตลอดไป ผู้ใดยึดถือด้วยตัณหาและทิฏฐิ (ความเห็นผิด) แล้วย่อมเป็น**ทุกข์** และสุดท้ายก็แตกสลายหมดสภาพเดิมของมันไป เป็น **"อนัตตา"**

กล่าวโดยสรุป **อุปาทานในขันธ์ ๕** (รูป-เวทนา-สัญญา-สังขาร และวิญญาณ) **เป็นทุกข์** ดังพระบาลีว่า **สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกขา**

และยิ่งได้เห็นว่า **ในอายตนนิพพาน (อายตน** หมายความว่า บ่อเกิด **ที่อยู่ (วาสฏฺฐาน)**[1] ซึ่ง**เป็นที่สถิตอยู่**ของ**พระนิพพานธาตุ** ที่เห็นด้วยญาณรัตนะ ของพระธรรมกาย ว่าคือ**ธรรมกายตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า** และ**พระอรหันตสาวก ผู้ดับขันธ์ปรินิพพาน ด้วย"อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ" (พระนิพพานธาตุที่ไม่มีเบญจขันธ์ครอง หรือเหลืออยู่)** นี้เอง **ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อก่อนแต่จะตรัสรู้ ยังเป็นพระมหาโพธิสัตว์อยู่ ได้แสวงหา"โมกขธรรม" เพื่อความหลุดพ้นจากสภาวธรรมที่เป็น อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา เพื่อความเข้าถึง ได้รู้-เห็น** และเป็น **"อมตธรรม"** คือ **ธรรมที่ไม่ตาย** เป็นสภาวะที่เที่ยง **(นิจจํ) เป็นสุข (สุขํ)** และ**เป็นอตฺตาที่วิมุตติหลุดพ้นจากสังขารธรรม อันมีกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็นเครื่องปรุง-แต่งทั้งปวง** ดังที่

(๑) **สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนา "อนัตตลักขณสูตร" เปรียบเทียบคุณลักษณะของ "อัตตา" อันเป็นคุณลักษณะของพระนิพพานธรรม กับ สามัญญลักษณะ (อนิจฺจํ-ทุกฺขํ-อนตฺตา) ของสังขารธรรม มี**

---

[1] ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ หน้า ๑๒๒

เบญจขันธ์ (ได้แก่รูป-เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ เป็นต้น) ให้พระปัญจวัคคีย์ ผู้ได้บรรลุคุณธรรมเป็นพระโสดาบัน และตกกระแสพระนิพพานหมดทั้ง ๕ องค์แล้ว ว่า "ถ้ารูป...ฯลฯ "จักได้เป็นอัตตาแล้วไซร้ รูป...ฯลฯ นั้น ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธซิ.... แต่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะรูปเป็น "อนัตตา" รูป...ฯลฯ จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ

(๒) พระพุทธองค์ได้ตรัสอีกว่า **อสังขธรรม มีอยู่ การสลัดออก ซึ่งสังขตธรรม** (มีเบญจขันธ์ เป็นต้น) **จึงปรากฏ** ดังพระพุทธดำรัสมีมาในปาฏิคามิวรรค อุทาน ว่า

> **อตฺถิ ภิกฺขเว อชาตํ อภูตํ อกตํ อสงฺขตํ, โน เจ ตํ ภิกฺขเว อภวิสฺส อชาตํ อภูตํ อกตํ อสงฺขตํ, นยิธ ชาตสฺส ภูตสฺส กตสฺส สงฺขตสฺส นิสฺสรณํ ปญฺญาเยถ, ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว อตฺถิ อชาตํ อภูตํ อกตํ อสงฺขตํ ตสฺมา ชาตสฺส ภูตสฺส กตสฺส สงฺขตสฺส นิสฺสรณํ ปญฺญายติ.**[2]

แปลความว่า

> **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว มีอยู่**
>
> **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว จักไม่ได้มีแล้วไซร้ การสลัดออกซึ่งธรรมชาติที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้ว จะไม่พึงปรากฏ ในโลกนี้เลย**

---

[2] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย อุทาน ข้อ ๑๖๐ หน้า ๒๐๗-๒๐๘.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็แล เพราะธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว มีอยู่ ฉะนั้น การสลัดออกซึ่งธรรมชาติที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้ว จึงปรากฏ.

(๓) หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ท่านปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ได้ถึง**ธรรมกาย และอายตนนิพพาน** ท่านจึงกล่าวเสมอว่า **พระพุทธองค์เมื่อก่อนแต่จะตรัสรู้ ได้ทรงแสวงหาโมกขธรรม เพื่อความหลุดพ้นจากธรรมที่เป็น อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ที่ต้องตาย (คือ มตธรรม) และเพื่อความบรรลุถึงธรรมที่ไม่ตาย คือ ธรรมที่ทรงสภาวะ นิจฺจํ สุขํ และ อตฺตา นั่งเอง**

อนึ่ง ในวิปัสสนากถา ปัญญาวรรคนี้ คุณลักษณะของพระนิพพานธรรม ที่เป็นตรงกันข้ามกับ "อนัตตา" ท่านกล่าวว่า "ปรมตฺถํ" (มีประโยชน์สูงสุดยิ่ง) แม้นั้นก็ตาม ก็เป็นคุณลักษณะ ร่วมในคุณลักษณะ ๔๐ ข้อ ที่ท่านแสดงไว้ในวิปัสสนากถานี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นคุณลักษณะร่วมกับ อสังขตธรรมด้วยกันนั่นเอง ดังเช่นว่า

ปญฺจกฺขนฺเธ สงฺขตโต ปสฺสนฺโต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภีติ. ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อสงฺขตํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติ

เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของอันปัจจัยปรุงแต่ง ย่อมได้อนุโลมขันติ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม[3] (อธิบายว่า เที่ยงต่อการบรรลุมรรคผล ได้แก่ หยั่งลงในขณะมรรคญาณ และผลญาณ)

---

[3] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๗๓๕ หน้า ๖๓๓.

แล้วปรากฏในพระพุทธดำรัส แสดงคุณลักษณะ เป็นเช่นเดียวกับ "อัตตลักษณะ" ว่า

น อุปฺปาโท ปญฺญายติ	ไม่ปรากฏความเกิด ๑ (คือ "ไม่เกิดใหม่อีก")
น วโย ปญฺญายติ	ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย ๑ (คือ "ไม่ตาย")
น ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ	เมื่อตั้งอยู่ ไม่ปรากฏความแปรปรวน (เป็นอื่น) ๑ [4] (คือ "เที่ยง")

ซึ่งเป็นสภาวะที่ตรงกันข้าม กับ "สังขตธรรม"[5] (มีเบญจขันธ์ เป็นต้น)

อุปฺปาโท ปญฺญายติ	ปรากฏความเกิด ๑
วโย ปญฺญายติ	ปรากฏความเสื่อมสลาย ๑ (คือ "ตาย")
ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ	เมื่อตั้งอยู่ ปรากฏความแปรปรวน (เป็นอื่น) ๑ (คือ "ไม่เที่ยง")

(๔) **สมเด็จพระสังฆราชแพ (ติสฺสเทวมหาเถร) วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร** ท่านแสดงไว้ว่า ความรู้ที่เกิดปัญญาของเราจริงๆ นั้น ควรต้องรู้ทั้ง ๒ อย่าง คือ รู้ฝ่ายรับและฝ่ายปัด รู้ทั้งของแท้และของเทียม จึงจัดเป็นความรู้จริง ฉะนั้นฉันใด คนที่ไม่รู้จักอัตตาแล้ว จะรู้จักว่าขันธ์ ๕ เป็นอนัตตานั้นไม่ได้ ถึงเห็นและพูดอยู่ก็เห็นและพูดตามสัญญาเท่านั้นไม่ใช่ความรู้ความเห็นตนเอง สมเด็จ

---

[4] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐ อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ข้อ ๔๘๗ หน้า ๑๙๒.

[5] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐ อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ข้อ ๔๘๖ หน้า ๑๙๒.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และอริยชนพุทธสาวกของพระองค์ ผู้มีญาณจักษุอันเสร็จมา แต่พระอริยมรรคท่านเห็นว่า ขันธ์ ๕ เป็นอนัตตา มิใช่ตัวตน เพราะท่านได้ธรรมอย่างอื่น คือ พระนิพพานเป็นอัตตาแล้ว ความรู้ของท่านเป็นความรู้จริงแท้ เพราะฉะนั้นแล พระองค์จึงตรัสกับพระพวกเบญจวัคคีย์ว่า อมตธรรมเราได้แล้ว ครั้นต่อมาพระองค์ก็ทรงแสดงขันธ์ ๕ เหล่านั้นว่าเป็นอนัตตา ให้พระพวกเบญจวัคคีย์ฟัง เช่นนี้ พิจารณาดูเถอะ คนที่ไม่ได้อัตตาจะพูดว่า ขันธ์ ๕ เป็นอนัตตาอย่างไรได้[6]

(๕) หลวงปู่(พระอาจารย์)มั่น ภูริทตฺตมหาเถร ได้แสดงโวหารธรรม ว่า

"ได้สมบัติทั้งปวง ไม่ประเสริฐเท่าได้ตน เพราะตัวตนเป็นที่เกิดแห่งสมบัติทั้งปวง"

(จากแผ่นจารึกในพิพิธภัณฑ์ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตมหาเถระ วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร)

และ**พระเดชพระคุณท่านได้แสดงโวหารธรรมอันเกี่ยวเนื่องกับสภาวะพระนิพพานธรรม** ว่า

"พระขีณาสพเจ้าทั้งหลายดับโลก ๓ รุ่งโรจน์อยู่ คือ ทำการพิจารณา และบำเพ็ญเพียรเป็น ภาวิโต พหุลีกโต คือ ทำให้มาก เจริญให้มาก จนจิตมีกำลังสามารถพิจารณาสมมติทั้งหลาย ทำลายสมมติทั้งหลายลงไปได้ จนเป็นอกิริยา ก็ย่อมดับโลก ๓ ได้ การดับโลก ๓ นั้น ท่านพระขีณาสพเจ้าทั้งหลายมิได้เหาะขึ้นไปในกามโลก รูปโลก อรูปโลก เลยทีเดียว คงอยู่กับที่นั่นเอง แม้พระบรมศาสดาของเราก็เช่นเดียวกัน พระองค์

---

[6] สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทวมหาเถร) วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร เถรบัญญัติ : หสน.อาทรการพิมพ์, พ.ศ.๒๕๕๔)

ประทับนั่งอยู่ ณ ควงไม้โพธิพฤกษ์แห่งเดียว เมื่อจะดับโลก ๓ ก็มิได้เหาะขึ้นไปในโลก ๓ คงดับอยู่ที่จิต จิตนั่นเองเป็นโลก ๓ ฉะนั้น **ท่านผู้ต้องการดับโลก ๓ พึงดับที่จิตของตนๆ จนทำลายกิริยา คือ ตัวสมมติหมดสิ้นจากจิต ยังเหลือแต่อกิริยา (คือ นิโรธธาตุ/พระนิพพานธาตุ) เป็นฐิติจิต ฐิติธรรม อันไม่รู้จักตาย (อมตธรรม) ฉะนั้นแล.”**[7]

จึงยิ่ง**ทำให้เห็นพระอริยสัจจธรรม คือ ทุกขสัจจ์ – สมุทัยสัจจ์ – นิโรธสัจจ์** (สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุปัจจัยดับ) และ**มรรคสัจจ์** (หนทางปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์ และถึงความเจริญ – สันติสุข) คือ **โมกขธรรม** ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น **เป็นทางให้บรรลุคุณธรรม ถึงอริยมรรค/ผล ได้ ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิผลและประสิทธิภาพสูง**

ก็ยิ่งมีศรัทธาปสาทะ ในการศึกษาสัมมาปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า ที่หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ท่านปฏิบัติได้เข้าถึง – ได้รู้ – ได้เห็น – ได้เป็น – อย่างมั่นคง – ไม่คลอนแคลน

แม้ตัวข้าพเจ้าเองนั้น การศึกษาสัมมาปฏิบัติธรรมก็ยังไม่ได้เจริญเท่าที่ควร เหมือนลูกๆ จึงต้องพยายามต่อไปและต่อๆ มาจนปัจจุบัน แต่ก็ได้อาศัย**ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) ที่เชื่อถือได้ จากลูกๆ ที่มิได้มีมายาสาไถย** และ**ที่ถูกต้องตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และที่สมบูรณ์ดีขึ้นเป็นลำดับ ก่อให้เกิดศรัทธา-วิริยะ-สติ-สมาธิ-ปัญญา ดีขึ้น** และค่อยๆ แก่กล้าเป็น **“พละ** คือ **พลัง”** อันได้แก่ **ศรัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ** และ**ปัญญาพละ สูงๆ ขึ้น ต่อมาเป็นลำดับ**

---

[7] **พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตมหาเถระ**, มุตโตทัย: รุ่งแสงการพิมพ์, ไม่บอกปีพิมพ์ หน้า ๒๗

แต่ก็ยังไม่ถึงกับก้าวล่วงข้ามโคตรปุถุชน (โดยความบรรลุมรรคผล) **เป็นพระอริยบุคคลได้ ด้วยยังมีเหตุปัจจัยหลักๆ ของผู้ปรารถนาพุทธภูมิ ที่จักต้องบำเพ็ญต่อๆ ไปอีกนาน ทั้งด้วยศรัทธาและปัญญาตามรอยพระศรัทธา-ปัญญาธิกโพธิสัตว์ ที่มีมาแต่อดีตจนได้ตรัสรู้เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามานับไม่ถ้วน จนกว่าบุญบารมีจะเต็มบริบูรณ์ ให้สามารถบำเพ็ญสมณธรรมถึงความตรัสรู้พระอริยสัจจธรรม กล่าวคือ "โมกขธรรม" ตามรอยบาทพระพุทธองค์ ด้วยตนเองได้**

บทที่ ๓

ศรัทธาการศึกษาสัมมาปฏิบัติถึงธรรมกาย และพระนิพพานของพระพุทธเจ้า (ต่อ)

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสสอนพระสงฆ์สาวกเสมอว่า

อตฺตทีปา ภิกฺขเว วิหรถ อตฺตสรณา อนญฺญสรณา ธมฺมทีปา ธมฺมสรณา อนญฺญสรณา ฯ[8]

แปลความว่า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย **จงเป็นผู้มี "ตน" (อตฺตา) เป็นที่พึ่ง มี "ตน" (อัตตา) เป็นสรณะ** ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะ **จงเป็นผู้มีธรรมเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นสรณะ** ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะอยู่เถิด.

และพระองค์ก็ตรัสว่า พระองค์ทรงเป็น **"ธรรมกาย"** บ้าง **"พรหมกาย"** บ้าง **"ธรรมภูต"** บ้าง "พรหมภูต" บ้าง ดังที่ตรัสกับสามเณร**วาเสฏฐะ และภารทวาชะ** กับพวกว่า

ตถาคตสฺส เหตํ วาเสฏฺฐา อธิวจนํ **ธมฺมกาโย** อิติปิ **พฺรหฺมกาโย** อิติปิ **ธมฺมภูโต** อิติปิ **พฺรหฺมภูโต** อิติปิ ฯ[9]

แปลความว่า

ดูก่อนวาเสฏฐะ และภารทวาชะ เพราะคำว่า **ธรรมกาย** ก็ดี ว่า **พรหมกาย** ก็ดี ว่า **ธรรมภูต** ก็ดี **พรหมภูต** ก็ดี เป็นชื่อ **ตถาคต.**

---

[8] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๑ ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ข้อ ๔๙ หน้า ๘๔.

[9] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๑ ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ข้อ ๕๕ หน้า ๙๒.

อธิบายความว่า

๑. เรื่อง "อัตตา"

เรื่อง **"อัตตา"** คือ **"ตัวตน"** ที่พระพุทธองค์ตรัสว่า เธอทั้งหลาย จงเป็นผู้มี **"ตน"** คือ **"อัตตา"** เป็นที่พึ่ง และ มี **"ตน"** คือ **"อัตตา"** เป็น**สรณะ** คือ **เป็นที่พึ่งอาศัยได้ตลอดกาล** คือ **"พระนิพพาน"** นั้น ทรงหมายถึง **"ตน"** หรือ **"ตัวตน"** ๒ ระดับ คือ **"ตัวตน"** ระดับ**โลกิยธรรม** ชื่อว่า เป็น**ตัวตนโดยสมมติ ๑** กับ **"ตัวตน"** ระดับ**โลกุตตรธรรม** ชื่อว่า เป็น**ตัวตนโดยปรมัตถ์ ๑** ดังที่พระอรรถกถาจารย์ ได้อธิบายความหมายของ **" อัตตา – ตัวตน"** นี้ว่า

"โก ปเนตฺถ อตฺตา นาม ? โลกิยโลกุตฺตรธมฺโม"[10]

แปลความว่า

ถามว่า **ก็อะไร** ชื่อว่า **"อัตตา"** ในคำว่า **อตฺตทีปา** เป็นต้นนี้ แก้ว่า **โลกิยธรรม** และ **โลกุตตรธรรม** ชื่อว่า **"อัตตา".**

ดังจะได้อธิบายขยายความพอสังเขปต่อไป

(๑.๑) **อตฺตา** คือ **ตัวตน**ระดับ**โลกิยธรรม** ชื่อว่า เป็นตัวตนโดยสมมติ คือ **เป็นตัวตนเพียงอาศัยเป็นที่พึ่งได้ชั่วคราว – ไม่ได้ถาวรตลอดไป** กล่าวคือ **เพื่อดำเนินชีวิต** และ**ศึกษาปฏิบัติธรรม** ได้แก่ **ไตรสิกขา** คือ ศึกษาสัมมาปฏิบัติอบรมกาย – วาจา – ใจ โดย**ทางศีล – สมาธิ – ปัญญา** อันมีรายละเอียดอยู่ใน**อริยมรรคมีองค์ ๘** อันเป็นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) **เพื่อความเข้าถึง – ได้รู้ – ได้เห็น** และ**ได้เป็น "อัตตา"** อันเป็น **"โลกุตตรธรรม"** คือ

---

[10] สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ภาค ๓ หน้า ๓๐-๓๑.

ตัวตนแท้ โดยปรมัตถ์ ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา เมื่อก่อนแต่จะตรัสรู้ **ได้ทรงแสวงหาโมกขธรรม – คือ ธรรมนำให้ถึงความพ้นทุกข์จากการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารจักร และต้องประสบกับความเกิด – แก่ – เจ็บ – ตาย ของตนโลกิยะอย่างไม่สิ้นสุด**นี่แหละ

ตน "โลกิยธรรม นี้ เป็น**สังขารธรรม** คือ **ธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง** ทั้ง**ฝ่ายบุญกุศล** (กุสลา ธมฺมา) และ**ฝ่ายบาปอกุศล** (อกุสลา ธมฺมา) และ**ฝ่ายกลางๆ** ไม่ดี – ไม่ชั่ว (อพฺยากตา ธมฺมา) และประกอบด้วย**ธาตุทั้ง ๔ (มหาภูตรูป ๔)** ได้แก่ **ธาตุน้ำ – ธาตุดิน – ธาตุไฟ – ธาตุลม** และ**ขันธ์ ๕** (เบญจขันธ์ หรือ ๕ กอง) ได้แก่ **รูปขันธ์** (กองรูป) ๑ - นี้**ฝ่าย "รูปกาย"** หรือ **"รูปธรรม"** กับ**ฝ่าย "จิตใจ"** หรือ **นามขันธ์ ๔** นี้ **ฝ่าย"นามธรรม"** ได้แก่ **เวทนาขันธ์ (กองเวทนา** หรือ **ธรรมชาติที่เสวยอารมณ์** คือ ความรู้สึกสุขสบาย/ไม่สบาย/เฉยๆ เป็นต้น) ๑ **สัญญาขันธ์ (กองสัญญา คือ ธรรมชาติที่จดจำ)** ๑ **สังขารขันธ์ (กองสังขาร** คือ **ธรรมชาติที่คิด – น้อมไปสู่ และ/หรือปรุงแต่งอารมณ์)** ๑ และ**วิญญาณขันธ์ (กองวิญญาณ** หรือ **ธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์)** ๑ และยัง**ประกอบด้วยอาหาร – น้ำ – เภสัช – อุตุ (ความหนาว/ร้อน) และแม้กาลเวลา ฯลฯ** เป็นต้น

จึงมีสภาพที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ชื่อว่า เป็นสภาพ**ไม่เที่ยง (อนิจฺจํ) เพราะเมื่อเกิดขึ้น มีความตั้งอยู่แล้ว** ก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่ง ๑ จึง**เป็นทุกข์ (ทุกฺขํ)** คือ **ทนอยู่ในสภาพเดิมตลอดไปไม่ได้** ๑ **ผู้ใดยึดถือว่าเป็นตัวตนที่คงอยู่ตลอดไปย่อมเป็นทุกข์** ๑ และสุดท้าย **ที่เกิดมามีชีวิต – มีวิญญาณครอง ก็ต้องตายอีกเรื่อยไป ส่วนที่ไม่มีชีวิต ที่ไม่มี**

วิญญาณครอง ก็ต้องแตกสลายหมดสภาพเดิมของมันไปหมดทั้งสิ้น ไม่มีสภาวะที่เป็นตัวตน บุคคล – เรา – เขา – ของเรา – ของเขา หรือของใครๆ อีกต่อไป ชื่อว่า เป็น **อนัตตา** คือ **เป็นสภาพที่มิใช่ตัวตนแท้ ที่จะคงอยู่ตลอดไปได้เลย** จึงชื่อเพียงว่า เป็น **"ตัวตนสมมติ" ที่พอเป็นที่พึ่งได้ชั่วคราว** เท่านั้น

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้ตรัสแก่ภิกษุผู้เจริญวิปัสสนาปัญญา เพื่อยกภูมิจิตขึ้นสู่ **"นิพพิทาญาณ"** ดังปรากฏในติลักขณาทิคาถาว่า

"สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา"[11]

แปลความว่า

"เมื่อใด บุคคลเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เมื่อนั้น ย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ข้อนี้เป็นทางเหตุความหมดจด.

เมื่อใด บุคคลเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ เมื่อนั้น ย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ข้อนี้เป็นทางเหตุความหมดจด.

---

[11] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย ธรรมบท ข้อ ๓๐ หน้า ๕๑-๕๒.

เมื่อใด บุคคลเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลาย เป็นอนัตตา เมื่อนั้น ย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ข้อนี้เป็นทางเหตุความหมดจด.”

และได้ประทานหลักใช้ในการพิจารณาพระไตรลักษณ์นี้ว่า

ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา.[12]

แปลความว่า

สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา.

เพราะเหตุนั้น **พระพุทธโฆสาจารย์** ผู้รจนาคัมภีร์พระวิสุทธิมรรค ได้อรรถาธิบายพระพุทธดำรัสว่า **“สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา”** นี้ไว้ในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาว่า

“ตตฺถ **สพฺเพ ธมฺมาติ ปญฺจกฺขนฺธาเอว อธิปฺเปตา. อนตฺตาติ** ‘มา ชีรนฺตุ มา มียนฺตูติ วเส วตฺเตตุํ น สกฺกาติ อวสวตฺตนตฺเถน **อนตฺตา** สุญฺญา อสฺสามิกา อนิสฺสราติ อตฺโถ”[13]

แปลความว่า

“พระพุทธพจน์ว่า **สพฺเพ ธมฺมา** ในพระคาถานั้น **พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์เอาเบญจขันธ์เท่านั้น.** พระพุทธพจน์ว่า **อนตฺตา** ความว่า ชื่อว่า **อนัตตา คือ ว่างเปล่า ไม่มีเจ้าของ ไม่มีอิสระ เพราะความหมายว่าไม่เป็นไปในอำนาจ**

---

[12] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๗ สังยุตตนิกาย ขันธวรรค ข้อ ๔๒ หน้า ๒๘.

[13] คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา อรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา ภาค ๗ หน้า ๖๒.

ว่า 'ใครๆ ไม่อาจให้เป็นไปในอำนาจว่า 'ธรรมทั้งปวง จงอย่าแก่ จงอย่าตาย'"

และได้แสดงไว้ในคัมภีร์มโนรถปูรณีว่า

"**สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย เอตฺถ สพฺเพ ธมฺมา นาม ปญฺจกฺขนฺธา ทฺวาทสายตนานิ อฏฺฐารส ธาตุโย** เต สพฺเพปิ ตณฺหาทิฏฺฐิวเสน อภินิเวสาย นาลํ น ปริยตฺตา น สมตฺตา น ยุตฺตา. กสฺมา. คหิตากาเรน อติฏฺฐนโต. เต หิ 'นิจฺจา สุขา อตฺตาติ คหิตาปิ อนิจฺจา ทุกฺขา อนตฺตาว สมฺปชฺชนฺติ. ตสฺมา นาลํ อภินิเวสาย"[14]

แปลความว่า

"ในพระพุทธพจน์**ว่า สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้. ชื่อว่า **ธรรมทั้งปวง** ก็คือ **ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ ธรรมแม้ทั้งหมดนั้น ไม่ควร คือ ไม่ถูก ไม่ชอบ ไม่เหมาะที่จะยึดมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐิ.** เพราะเหตุไร ธรรมแม้ทั้งหมดนั้นจึงไม่ควรยึดมั่น. เพราะธรรมเหล่านั้นไม่ตั้งอยู่โดยอาการที่จะยึดถือไว้. จริงอยู่ ธรรมเหล่านั้น แม้ตนจะยึดถือเอาว่า 'สังขารทั้งหลายเป็นของเที่ยง เป็นสุข เป็นอัตตา' ก็ย่อมสำเร็จผลว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาอยู่นั่นเอง. **เพราะฉะนั้น ธรรมทั้งปวงนั้นจึงไม่ควรยึดมั่น"**

พระพุทธดำรัส**ว่า "สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา" ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา จึงหมายเฉพาะสังขารธรรมทั้งหลาย กับธรรมอื่นที่ไม่มีแก่นสารสาระในความเป็นของเที่ยง ในความเป็นสุขที่ถาวรแท้จริง และไม่มีสาระในความเป็นตัวตนเท่านั้น มิได้รวมถึง**

---

[14] คัมภีร์มโนรถปูรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต ภาค ๓ หน้า ๑๙๓.

วิสังขาร คือ พระนิพพาน อันเป็นปรมัตถธรรม ที่มีสาระ (สารํ นิพฺพานํ) เป็นอสังขตธรรม (อสงฺขตํ นิพฺพานํ) และ เป็นอมตธรรม (อมตํ นิพฺพานํ)[15] **ด้วยแต่ประการใด**

เพราะเหตุดังนี้ ผู้สนใจศึกษาสัมมาปฏิบัติ พึงเข้าใจความหมายของคำว่า **"อนัตตา"** ว่าหมายถึง **"สภาวะ"** ของธรรมชาติทั้งปวง**ที่ไม่มีแก่นสารสาระ ในความเป็นของเที่ยง ในความเป็นสุขที่ถาวรแท้จริง** และ**ไม่มีสาระในความเป็นตัวตนของใครที่เที่ยงแท้ถาวรแต่ประการใดด้วย** ดังปรากฏใน**คัมภีร์เนตติวิภาวินี** ว่า

> **"อนตฺตาติ นิจฺจสารสุขสารอตฺตสารรหิตตฺตา อสารกฏฺเฐน อนตฺตา, อวสวตฺตนฏฺเฐน วา อนตฺตา."**[16]
>
> "ข้อว่า **อนตฺตา** ความว่า **สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่า อนัตตา เพราะปราศจากสาระว่าเป็นของเที่ยง ปราศจากสาระว่าเป็นสุข และปราศจากสาระว่าเป็นตัวตน.**
>
> อีกอย่างหนึ่ง ที่ชื่อว่า **อนัตตา เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจ (ของตน)."**

(๑.๒) **อัตตา** ในระดับ**โลกุตตรธรรม** หรือ **อัตตา โดยปรมัตถธรรม**

มีฎีกาอรรถาธิบาย **โลกุตตรธรรม ๙** คือ **อัตตา** และ**ที่เป็นที่พึ่งดุจเกาะ (คือ พระนิพพาน)** ว่า

---

[15] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๗๓๕ หน้า ๖๒๙–๖๓๔.

[16] คัมภีร์เนตติวิภาวินี ตอนที่ว่าด้วย "เทศนาวิภังควิภาวนา" มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาณ กรุงเทพ ฯ, พ.ศ.๒๕๓๘ หน้า ๗๕. (พระมหามนตรี ขนฺติสาโร ป.ธ.๙ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ เป็นผู้แปล.)

อตฺตทีปาติ เอตฺถ อตฺตสทฺเทน ธมฺโมเอว วุตฺโต, สฺวายมตฺโถ เหฏฺฐา วิภาวิโตเอว. **นววิโธ โลกุตฺตรธมฺโม** เวทิตพฺโพ. โส หิ จตูหิ โอเฆหิ อนชฺโฌตฺถณียโต **ทีโป**ติ วุตฺโต.[17]

แปลความว่า

ด้วย **อตฺต** ศัพท์ ในบทว่า **อตฺตทีปา** นี้ ท่านกล่าวถึง ธรรมนั่นเอง, เนื้อความนี้นั้น ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศไว้ก่อนแล้วนั่นเทียว พึงทราบว่า (คือ) **โลกุตตรธรรม ๙ อย่าง** เพราะว่า **โลกุตตรธรรม ๙ อย่าง** นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า **เกาะ (คือ พระนิพพาน) เพราะไม่พึงถูกห้วงน้ำทั้ง ๔** (ได้แก่ ห้วงน้ำ คือ กาม, ภพ, ทิฏฐิ และอวิชชา) **ท่วมทับเอา.**

อัตตาโลกุตตระ คือ สภาวะที่เป็น**อัตตาแท้** ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่พระภิกษุทั้งหลาย ให้พากันอาศัย**อัตตาโลกิยะ**อันเป็นเพียงสมมติบัญญัติ ปฏิบัติธรรม**เจริญสติปัฏฐาน ๔ เพื่อความบรรลุ** คือ **เพื่อความเข้าถึง รู้ – เห็น** และ**เป็นพระนิพพานธาตุ** ที่มีอยู่โดย**ปรมัตถ์ ณ ภายใน เป็นที่พึ่งอย่างแท้จริง** คือ เป็นที่พึ่งที่มีสภาพไม่วิปริต ดังเช่น อัตตาที่พวกลัทธิภายนอกศาสนาพากันกำหนดถือเอา **โดยอาการอันวิปริตตรงข้ามกับความจริงจากอัตตาที่มีอยู่โดยปรมัตถ์นั้น**

สำหรับข้อความในพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงว่า **อัตตาโลกุตตระ** คือ **ธรรมโดยปรมัตถ์** นี้ มีปรากฏดังเช่นคำว่า

---

[17] คัมภีร์ลีนัตถปกาสนา สังยุตตฎีกา มหาวรรค เล่ม ๒ ข้อ ๓๗๕ หน้า ๕๕๗.

"อตฺตทีปา" คัมภีร์อรรถกถาชื่อสุมังคลวิลาสินี ได้อธิบายคำว่า **"อตฺตา"** ในที่นี้ ว่าหมายถึง **พระนิพพาน**อันเป็นที่พึ่งดุจเกาะ ส่วนคำว่า **"ธมฺม"** ซึ่งเป็นคำไวพจน์ของคำว่า **"อตฺตา"** ท่านหมายถึง **โลกุตตรธรรม ๙** ดังนี้

อตฺตทีปาติ มหาสมุทฺทคตา ทีปํ วิย อตฺตานํ ทีปํ ปติฏฺฐํ กตฺวา วิหรถ. อตฺตสรณาติ อตฺตคติกา โหถ, มา อญฺญคติกา. ธมฺมทีปธมฺมสรณปเทสุปิ เอเสว นโย. เอตฺถ จ ธมฺโมติ นววิโธ โลกุตฺตรธมฺโม เวทิตพฺโพ.[18]

แปลความว่า

บทว่า **อตฺตทีปา** ความว่า ท่านทั้งหลายจงทำ**อัตตา**ให้เป็น**ที่พึ่ง (คือ พระนิพพานอันเป็นที่พึ่งดุจเกาะ)** ดุจชนผู้อยู่ท่ามกลางมหาสมุทรกระทำเกาะให้เป็นที่พึ่งอยู่เถิด. บทว่า **อตฺตสรณา** คือ **จงมีอัตตาเป็นคติ** (ที่ไป) **จงอย่ามีสิ่งอื่นเป็นคติ** (ที่ไป). แม้ในบทว่า **ธมฺมทีป** และ **ธมฺมสรณ** ก็มีนัยเดียวกันนั่นแล. อนึ่ง พึงทราบว่า คำว่า **ธรรม** ในที่นี้ ได้แก่ **โลกุตตรธรรม ๙ อย่าง.**

อัตตาโลกุตตรธรรมนี้แหละ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสแสดงว่า **เป็นดุจเกาะ (พระนิพพาน) คือ เป็นที่พึ่ง เป็นที่ไปในเบื้องหน้า และเป็นธรรมที่มีอยู่จริงโดยปรมัตถ์ ณ ภายใน** คือ เป็นที่พึ่งที่มีสภาพไม่วิปริต ดังเช่นอัตตาที่พวกลัทธิภายนอกศาสนาพากันกำหนดถือเอา

---

[18] สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค เล่ม ๓ หน้า ๒๗๗.

โดยอาการอันวิปริตจากความจริงตามลักษณะของอัตตาที่มีอยู่โดยปรมัตถ์ ซึ่งพระธรรมปาลเถระ ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์ฎีกาลีนัตถัปปกาสนา ว่า

ทฺวีหิ ภาเคหิ อาโป คโต เอตฺถาติ **ทีโป**, โอเฆน ปริคโต หุตฺวา อนชฺโฌตฺถโฏ ภูมิภาโค, อิธ ปน จตูหิปิ โอเฆหิ, สํสารมโหเฆเนว วา อนชฺโฌตฺถโฏ **อตฺตา "ทีโป"**ติ อธิปฺเปโต. เตนาห "มหาสมุทฺทคตา"ติอาทิ. **อตฺตสรณา**ติ **อตฺตปฺปฏิสรณา. อตฺตคติกา วาติ อตฺตปรายณา ว. มา อญฺญคติกา**ติ อญฺญํ กิญฺจิ คตึ ปฏิสรณํ ปรายณํ มา จินฺตยิตฺถ. กสฺมา ? **อตฺตา นาเมตฺถ ปรมตฺถโต ธมฺโม อพฺภนฺตรฏฺเฐน,** โส เอวํ สมฺปาทิโต ตุมฺหากํ **ทีปํ ตาณํ คติ ปรายณนฺ**ติ เตน วุตฺตํ **"ธมฺมทีปา"** ติอาทิ.[19]

แปลความว่า

ชื่อว่า **ทีโป** (เกาะ) เพราะอรรถว่าเป็นสถานที่ที่มีน้ำโดย ๒ ส่วน, ได้แก่ ภูมิภาคที่ถูกล้อมด้วยห้วงน้ำ (แต่) ไม่ถูกน้ำท่วม, แต่ว่าในที่นี้ **อัตตา**ที่ท่านประสงค์เอาว่า **ทีโป** (เกาะ) เป็น**อัตตา**ที่ไม่ถูกห้วงน้ำแม้ทั้ง ๔ อย่าง หรือห้วงน้ำใหญ่ คือ สังสารท่วมทับได้นั่นเอง. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวคำ เป็นต้นว่า **มหาสมุทฺทคตา.** บทว่า **อตฺตสรณา** แปลว่า **มีอัตตาเป็นที่ระลึกเฉพาะ.** บทว่า **อตฺตคติกา วา** แปลว่า **มีตนเป็นที่ไปในเบื้องหน้านั่นเอง.** บทว่า **มา อญฺญคติกา** ความว่า **เธอทั้งหลายจงอย่าคิดถึงคติที่ระลึกเฉพาะที่ไปในเบื้องหน้าอะไรๆ**

---

[19] ลีนัตถัปปกาสนา มหาวรรคฎีกา ฎีกาทีฆนิกาย ภาค ๒ หน้า ๑๘๐-๑๘๑.

อื่นเลย. เพราะอะไร? เพราะในบทว่า **อตฺตทีปา** เป็นต้นนี้ **ธรรมโดยปรมัตถ์ ชื่อว่า อัตตา โดยหมายถึง ธรรมที่มี ณ ภายใน. ธรรมโดยปรมัตถ์ที่เป็นอัตตานั้น ที่เธอทั้งหลายให้ถึงพร้อมแล้วอย่างนี้ ชื่อว่า เป็นเกาะ เป็นที่พึ่ง เป็นคติ เป็นที่ไปในเบื้องหน้า.** เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า **"ธมฺมทีปา"** เป็นต้น.

และอรรถกถา ขุททกนิกาย สุตตนิบาต นั้นเอง ได้อรรถาธิบายว่า

อตฺตทีปาติ อตฺตโน คุเณเอว อตฺตโน ทีปํ กตฺวา วิจรนฺตา ขีณาสวา วุจฺจนฺติ.[20]

แปลความว่า

พระขีณาสพผู้ทำคุณธรรมของตนนั่นเอง ให้เป็นที่พึ่งของตน เที่ยวไป ท่านเรียกว่า **เป็นผู้มีอัตตาเป็นที่พึ่ง.**

อัตตาโลกุตตระ อันเป็น**ปรมัตถธรรมที่พระอริยเจ้า** เช่น พระปัญจวัคคีย์ เป็นต้น ผู้ได้สดับพระธรรมเทศนา **"อนัตตลักขณสูตร"** จากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ อิสิปตนมฤคทายวันแล้ว และได้บรรลุแล้ว**นี้แหละ** คือ **ธรรมที่พระสุปฏิปันโน อันมีหลวงพ่อวัดปากน้ำฯ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทวมหาเถระ) และหลวงปู่มั่น ภูริทัตตมหาเถระ ฯลฯ** ท่านกล่าวหมายถึง ซึ่งต่างแสดงว่า

---

[20] คัมภีร์ปรมัตถโชติกา อรรถกถาขุททกนิกาย สุตตนิบาต เล่ม ๒ หน้า ๒๔๐.

พระนิพพาน **เป็นสภาพเที่ยง (นิจฺจํ)**

เป็นบรมสุข (ปรมํ สุขํ)

เป็นอัตตา (อตฺตา) แท้ (มิใช่อัตตาโลกิยะ อันเป็นเพียงอัตตาสมมติ หรืออัตตาเทียม)

๒. เรื่อง **"ธรรมกาย"**

๒.๑. สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ขีณาสพทั้งหลาย ต่างเป็น "ธรรมกาย" ด้วยกันทั้งนั้น

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรานี้ เสด็จอุบัติขึ้นทั้งด้วยรูปกายอุบัติ และธรรมกายอุบัติ

ดังมีปรากฏในหนังสือปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) ดังนี้

"แม้องค์พระตถาคตอังคีรสศากยมุนีโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ ซึ่งมีความปรากฏในโลกอันสัตว์ได้ด้วยยาก ดังนี้ พระองค์ก็ได้อุบัติบังเกิดขึ้นแล้วในโลก ด้วย**รูปกายอุบัติ** และ**ธรรมกายอุบัติ** ทั้ง ๒ ประการ พร้อมทั้งอัจฉริยอัพภูตธรรมตามธรรมดานิยมโดยพุทธธรรมดา

ความบังเกิดขึ้นด้วย**รูปกาย**นั้น จัดเป็น ๒ คือ **โอกกันติสมัย**ลงสู่พระครรภ์ (หยั่งลงสู่พระครรภ์มารดาในปฏิสนธิกาลด้วย**กายทิพย์** เห็นได้ด้วยตาธรรมกาย) และ**นิกขมนสมัย**ประสูติจากพระครรภ์ (เป็นเจ้าชายสิทธัตถะ)

ส่วนความบังเกิดด้วย**ธรรมกาย**นั้น (เป็นตถาคตหรือพระพุทธเจ้า พระพุทธรัตนะนั้น) คือ **(อภิสัมโพธิสมัย) ตรัสรู้พระอนุตตสัมมาสัมโพธิญาณ ฯ"**

และหน้า ๕๑-๕๒ ว่า "... ครั้งนั้น หมื่นโลกธาตุนี้ก็หวั่นไหวสะเทือนสะท้าน ทั้งแสงสว่างยิ่งไม่มีประมาณ ก็ได้ปรากฏเกิดมีในโลก ล่วงเทวานุภาพของเทพดาทั้งหลาย ก็แลอัศจรรย์ทั้งหลายซึ่งสำเร็จด้วยธรรมดานิยมเห็นปานใด ได้ปรากฏเกิดมีแล้วในโลก เมื่อครั้งพระองค์ประสูติเป็นการเกิดด้วยรูปกายอันบริบูรณ์นั้น ฉันใด แม้ถึงเมื่ออภิสัมโพธิสมัย ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นการเกิดด้วย**ธรรมกาย**นั้นเล่า สรรพอัศจรรย์ทั้งปวง เห็นปานนั้น ก็ได้ปรากฏเกิดมีแล้วฉันนั้น

เพราะว่าความที่มาปรากฏเป็นชัดขึ้นก่อนในชาติความเกิดที่เป็นโลกุตตระ และความที่โลกุตตรธรรมซึ่งไม่เป็นไปสิ้นกาลนานแล้ว และมาปรากฏเป็นชัดขึ้นก่อนในมนุษยโลกนี้ เป็นชาติความเกิดด้วย**ธรรมกาย**แห่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นมหัศจรรย์ล้นล่วงคุณพิเศษอื่นทั้งปวง เกิดมีในโลกแล้วด้วยประการฉะนี้

เอตฺตาวตา มุนินฺทสฺส ปวตฺติทีปนา กถา
รูปกายุปฺปตฺติธมฺม- **กายุปฺปตฺติ**วสา อยํ
สทฺธาปสาทุปฺปาทาย สงฺเขปา ปริกิตฺติตา.

กถาถ้อยคำที่แสดงประวัติแห่งสมเด็จพระอังคีรสศากยมุนีโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยสามารถความบังเกิดขึ้นด้วย**รูปกาย และ**

ธรรมกาย ข้าพเจ้าทั้งหลายได้แสดงเพื่อจะให้เกิดศรัทธา และเลื่อมใส โดยย่อ ด้วยประการฉะนี้”[21]

๒.๑ ก. ในสรภังคเถรคาถา ว่าด้วยพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ ต่างเสด็จอุบัติแท้โดย “ธรรมกาย”

สกลํ สมตฺตํ โรคํ สรภงฺโค นาทฺทสํ ปุพฺเพ
โสยํ โรโค ทิฏฺโฐ วจนกเรนาติเทวสฺส ฯ

เยเนว มคฺเคน คโต **วิปสฺสี**
เยเนว มคฺเคน **สิขี** จ **เวสฺสภู**
กกุสนฺธโกนาคมโน จ **กสฺสโป**
เตนญฺชเสน อคมาสิ **โคตโม** ฯ

วีตตณฺหา อนาทานา สตฺต พุทฺธา ขโยคธา
เยหยํ เทสิโต ธมฺโม **ธมฺมภูเตหิ** ตาทิหิ
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ อนุกมฺปาย ปาณินํ
ทุกฺขํ สมุทโย มคฺโค นิโรโธ ทุกฺขสงฺขโย
ยสฺมึ นิวตฺตเต ทุกฺขํ สํสารสฺมึ อนนฺตกํ
เภทา อิมสฺส กายสฺส ชีวิตสฺส จ สงฺขยา
อญฺโญ ปุนพฺภโว นตฺถิ สุวิมุตฺโต สพฺพธีติ ฯ[22]

---

[21] **สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว),** ปฐมสมโพธิ(ทรงชำระโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส) : มหามกุฏราชวิทยาลัยฯ ฉบับพิมพ์ ครั้งที่ ๒๒/๒๕๓๓ หน้า ๑๐ และหน้า ๕๑-๕๒.

[22] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๖ ขุททกนิกาย เถรคาถา ข้อ ๓๖๕ หน้า ๓๔๐-๓๔๑.

แปลความว่า

"...เมื่อก่อน เราชื่อ**สรภังคะ** ไม่เคยได้เห็นโรค คือ อุปาทานขันธ์ ๕ ครบบริบูรณ์ทั้งสิ้น โรคนั้น อันเราผู้ทำตามพระดำรัสของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ ได้เห็นแล้ว

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่า **พระวิปัสสี พระสิขี พระเวสสภู พระกกุสันโธ พระโกนาคมนะ พระกัสสปะ** ได้เสด็จไปแล้วโดยทางใดแล **พระสัมมาสัมพุทธเจ้า** พระนามว่า **โคดม** ก็ได้เสด็จไปแล้วโดยทางนั้น

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๗ พระองค์นี้ ปราศจากตัณหา ไม่ทรงถือมั่น ทรงหยั่งถึงความสิ้นกิเลส **เสด็จอุบัติแท้โดยธรรมกาย ผู้คงที่** ทรงเอ็นดูอนุเคราะห์สัตว์ทั้งหลาย ได้ทรงแสดงธรรม คือ อริยสัจจ์ ๔ อันได้แก่ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางเป็นที่สิ้นทุกข์ เป็นทางไม่เป็นไปแห่งทุกข์ อันไม่มีที่สุดในสงสาร เพราะกายนี้แตก และเพราะความสิ้นชีวิตนี้ การเกิดในภพใหม่อย่างอื่นมิได้มี เราเป็นผู้หลุดพ้นแล้วจากสรรพกิเลส และภพทั้งปวง ฯ"

๒.๑ ข. สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสว่า พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย มีธรรมกายมาก

มหนฺตธมฺมา พหุธมฺมกายา.[23]

แปลความว่า

(นักปราชญ์เหล่านั้น ย่อมเป็นพระสยัมภูปัจเจกชินเจ้า) มีธรรมใหญ่ **มีธรรมกายมาก.**

---

[23] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๒ ขุททกนิกาย อปทาน ข้อ ๒ หน้า ๒๐.

พระอรรถกถาจารย์ได้อรรถาธิบายพระพุทธพจน์นี้ ไว้ในคัมภีร์วิสุทธชนวิลาสินี ว่า

กึ ภูตา ? มหนฺตธมฺมา ปุริตมหาสมฺภารา พหุธมฺมกายา อเนกธมฺมสภาวสรีรา.[24]

แปลความว่า

ถามว่า ท่านเป็นอย่างไร? ตอบว่า ท่านเป็นผู้มีธรรมยิ่งใหญ่ คือ มีบุญสมภารใหญ่ อันได้บำเพ็ญมาแล้ว **มีธรรมกายมาก คือ มีสภาวธรรมมิใช่น้อย เป็นกาย.**

๒.๑ ค. พระอรหันต์แสดงตนเองว่า เป็นธรรมกาย

สํวทฺธิโตยํ สุคต รูปกาโย มยา ตว
อานนฺทิโย ธมฺมกาโย มม สํวทฺธิโต ตยา.[25]

แปลความว่า

ถามว่า ข้าแต่พระสุคตเจ้า **รูปกาย**ของพระองค์นี้ หม่อมฉันทำให้เจริญเติบโตแล้ว **ธรรมกาย**อันน่าเพลิดเพลินของหม่อมฉัน อันพระองค์ทำให้เจริญเติบโตแล้ว.

๒.๒. ผู้ใดเห็นธรรมกายด้วยญาณจักษุ ผู้นั้นเห็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์

ดังที่ **พระธรรมปาลเถระ** ได้แสดงไว้ในคัมภีร์**ปรมัตถทีปนี** ว่า

โส อารกาว มยฺหํ. อหญฺจ ตสฺสาติ โส ภิกฺขุ มยา วุตฺตปฏิปทํ อปูเรนฺโต มม ทูเรเยว. อหญฺจ ตสฺส ทูเรเยว. เอเตน มํสจกฺขุนา ตถาคตทสฺสนํ รูปกายสโมธานญฺจ จ

---

[24] คัมภีร์วิสุทธิชนวิลาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย อปทาน เล่ม ๑ หน้า ๒๔๕.

[25] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๓ ขุททกนิกาย อปทาน ข้อ ๑๕๗ หน้า ๒๘๔.

อกรณํ, ญาณจกฺขุนาว ทสฺสนํ ธมฺมกายสโมธานเมว จ ปมาณนฺติ ทสฺเสติ. เตเนวาห ธมฺมํ หิ โส ภิกฺขเว ภิกฺขุ น ปสฺสติ, ธมฺมํ อปสฺสนฺโต มํ น ปสฺสตีติ

ตตฺถ "ธมฺโม นาม นววิโธ โลกุตฺตรธมฺโม, โส จ อภิชฺฌาทีหิ ทุสฺสิตจิตฺเตน น สกฺกา ปสฺสิตุํ, ตสฺมา ธมฺมสฺส อทสฺสนโต ธมฺมกายํ จ น ปสฺสตีติ ตถา หิ วุตฺตํ:-

"กินฺเต วกฺกลิ อิมินา ปูติกาเยน ทิฏฺเฐน, โย โข วกฺกลิ ธมฺมํ ปสฺสติ, โส มํ ปสฺสติ. โย มํ ปสฺสติ, โส ธมฺมํ ปสฺสตีติ,

"ธมฺมภูโต พฺรหฺมภูโตติ จ

"ธมฺมกาโย อิติปิ, พฺรหฺมกาโย อิติปีติ จ อาทิ.[26]

แปลความว่า

คำว่า **โส อารกาว มยฺหํ, อหญฺจ ตสฺส** (ภิกษุนั้นอยู่ห่างไกลเราทีเดียว และเราก็อยู่ห่างไกลภิกษุนั้น) ความว่า ภิกษุนั้น เมื่อไม่บำเพ็ญปฏิปทาที่เราตถาคตกล่าวแล้ว ให้บริบูรณ์ ก็ชื่อว่าเป็นผู้อยู่ไกลเราตถาคตทีเดียว, และเราตถาคตก็ชื่อว่าอยู่ไกลเธอเหมือนกัน. ด้วยคำว่า พระองค์ทรงแสดงว่า **การเห็นพระตถาคตด้วยมังสจักษุก็ดี การอยู่รวมกันทางรูปกายก็ดี ไม่ใช่เหตุ, การเห็นด้วยญาณจักษุเท่านั้น และการอยู่รวมกันด้วยธรรมกายต่างหากเป็นประมาณ,** เพราะเหตุนั้นนั่นเอง พระผู้มีพระภาคเจ้า

---

[26] คัมภีร์ปรมัตถทีปนี อรรถกถาขุททกนิกาย อิติวุตตกะ หน้า ๓๓๔.

จึงได้ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย **เพราะว่าภิกษุนั้น ไม่เห็นธรรม, เมื่อไม่เห็นธรรม ก็ไม่เห็นเราตถาคต".**

ในคำว่า **"เมื่อไม่เห็นธรรม ก็ไม่เห็นเราตถาคต"** นั้น มีอธิบายว่า **"โลกุตตรธรรม ๙ ประการ ชื่อว่า ธรรม,** ก็เธอไม่อาจจะเห็นโลกุตตรธรรมนั้นได้ด้วยจิตที่ถูกอภิชฌาเป็นต้น ประทุษร้าย, เพราะฉะนั้น ก็ **เหตุที่ไม่เห็นธรรม เธอชื่อว่าไม่เห็นธรรมกาย"** สมจริงตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า:-

"ดูก่อนวักกลิ ประโยชน์อะไรแก่เธอด้วยกายอันเปื่อยเน่านี้ที่เธอได้เห็นแล้ว, ดูก่อนวักกลิ **ผู้ใดแล เห็นธรรม, ผู้นั้น ก็เห็นเราตถาคต. ผู้ใดเห็นเราตถาคต, ผู้นั้นก็เห็นธรรม"**

และว่า **"เราตถาคตเป็นพระธรรม เราตถาคตเป็นพรหม"**

และว่า **"เราตถาคตเป็นธรรมกาย** บ้าง, **เป็นพรหมกาย** บ้าง" ดังนี้เป็นต้น.

๒.๓. พระธรรมกายของสมเด็จพระสัมมา สัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ เป็น อัตตา

พระธรรมปาลเถระ ได้แสดงไว้ในคัมภีร์ปรมัตถทีปนี ว่า

ปรํ วา **อตฺตภูตโต ธมฺมกายโต** อญฺญํ ปฏิปกฺขํ วา ตทนตฺถกรํ กิเลสโจรคณํ มินาติ หึสตีติ ปรโม.[27]

---

[27] คัมภีร์ปรมัตถทีปนี อรรถกถาขุททกนิกาย จริยาปิฎก หน้า ๓๒๔.

แปลความว่า

หรือบารมีย่อมทำลายปฏิปักษ์อื่น จาก**ธรรมกายที่เป็นอัตตา** หรือย่อมทำลายหมู่โจร คือ กิเลส ที่ทำความพินาศแก่**ธรรมกายที่เป็นอัตตา**นั้น เหตุนั้น จึงชื่อว่า **ปรมะ.**

ข้อมูลจากหลักฐานในคัมภีร์ต่างๆ ที่นำมาแสดงพอเป็นตัวอย่างนี้ เพียงพอที่จะสรุปได้ว่า **พระนิพพานธาตุ ที่พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า พระอรหันต์ปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์สาวก ท่านได้บรรลุแล้ว** ขณะยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ **ชื่อว่า "สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ" เมื่อแตกกายทำลายขันธ์แล้ว ชื่อว่า ดับขันธ์ปรินิพพานด้วย "อนุปาทิเสสนิพพาน-ธาตุ" นี้นั่นเอง เป็นธรรมธาตุที่ทรงคุณธรรม และสภาวะพระนิพพานอันมีแก่นสารสาระในความเป็นตนโลกุตตระ (โลกุตฺตรอตฺตา)แท้ ก็คือธรรมกาย (กายที่สำเร็จด้วยธรรม) ที่บรรลุอรหัตตผลแล้ว ของพระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และของพระอรหันตเจ้าทั้งหลาย นั่นเอง.**

๒.๔. โลกุตตรธรรม ๙ อย่าง เป็น อสังขตธรรม และเป็นพระวรกายของพระตถาคต พระอรหันต์

มีปรากฏใน**คัมภีร์สารัตถัปปกาสินี** ว่า

โย โข วกฺกลิ ธมฺมนฺติ อิธ ภควา "ธมฺมกาโย โข มหาราช ตถาคโตติ วุตฺตํ ธมฺมกายตํ ทสฺเสติ. นววิโธ หิ โลกุตฺตรธมฺโม ตถาคตสฺส กาโย นาม.[28]

---

[28] คัมภีร์สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค เล่ม ๒ หน้า ๓๔๒-๓๔๓.

แปลความว่า

ในคำว่า “โย โข วกฺกลิ ธมฺมํ” นี้ พึงทราบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความที่**พระองค์เป็นธรรมกาย** ที่ตรัสไว้ว่า “ขอถวายพระพรมหาบพิตร **ธรรมกายแล** คือ **พระตถาคต” ความจริง โลกุตตรธรรม ๙ อย่าง** ชื่อว่า เป็น **พระวรกายของพระตถาคต.**

มคฺคผลานิ จ อสงฺขตา จ ธาตุ อิเม ธมฺมา โลกุตรา ฯ[29]

แปลความว่า

คำว่า **“โลกุตตรธรรม ๙ อย่าง”** ได้แก่ **มรรค ๔ ผล ๔ และพระนิพพานธาตุ (อสังขตธาตุ)** ๑.

เพราะเหตุนั้น **ธรรมกายที่บรรลุพระอรหัตผลแล้วนั่นเอง เป็นธรรมที่ทรงคุณธรรมของพระนิพพาน** คือ **พระนพโลกุตตรธรรม ๙ ประการ** เป็น **พระนิพพานธาตุ** โดยความหมายเดียวกันกับ**นิโรธธาตุ** อันเป็น**อสังขตธรรม ที่ไม่ปรากฏความเกิด ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย และเมื่อตั้งอยู่ก็ไม่ปรากฏความแปรปรวน** และเป็น**อัตตาองค์จริง** คือ **พระตถาคตเจ้า พระอรหันตเจ้า.**

---

[29] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๔ (อภิธรรมปิฎก) ข้อ ๗๐๖ หน้า ๒๗๘.

บทที่ ๔

ศรัทธาการศึกษาสัมมาปฏิบัติถึงธรรมกาย และพระนิพพานของพระพุทธเจ้า (ต่อ)

๑. เรื่อง พระนิพพาน

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนให้เวไนยสัตว์ คือ สัตว์โลกที่พอจะสอนให้รู้ – ให้เข้าใจ เพื่อให้อาศัยตนโลกิยะ หรือ ตนโดยสมมติศึกษาสัมมาปฏิบัติสมถวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ให้ถึง คือ เป็น**ตนโลกุตตระ** อันเป็น **ตนโดยปรมัตถ์** ให้เป็นเกาะ – เป็นที่พึ่ง เป็นที่ไป คือ **เพื่อให้บรรลุมรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑** รวมเป็น **พระนพโลกุตตรธรรม ๙ ประการ**นั้น คือ **"ธรรมกาย" อันเกิดแต่การปฏิบัติธรรมได้เข้าถึง ได้รู้ ได้เห็น (แจ้ง)** และได้เป็น **"ธรรมกาย"** นี้แหละ คือ **ตนแท้- - ตนโลกุตตธรรม** กล่าวคือ **ตน**โดย**ปรมัตถ์** และเป็น **"อสังขตธรรม"**

ความเห็นแจ้งแทงตลอดนั้น เป็นไปโดย**อาการตรัสรู้พระอริยสัจจ์ ๔** ด้วย**ญาณ ๓** คือ **สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ มีอาการ ๑๒ ด้วยความเห็นแจ้งแทงตลอดพระอริยสัจจ์ ๔ ด้วยญาณเดียว โดยความเป็นของแท้ด้วยอาการ ๑๖** ว่า **ในบรรดาอริยสัจจ์ทั้ง ๔** นั้น **ทุกขอริยสัจจ์ ทุกขสมุทัยอริยสัจจ์ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์** เป็น **สังขตธรรม** ที่ปรากฏความเกิด (อุปฺปาโท ปญฺญายติ) ๑ ปรากฏความเสื่อมสลาย (วโย ปญฺญายติ) ๑ เมื่อตั้งอยู่ปรากฏความแปรปรวน (ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ) ๑ ส่วน **นิโรธอริยสัจจ์** นั้น เป็น**อสังขตธรรม ที่ไม่ปรากฏความเกิด (น อุปฺปาโท ปญฺญายติ) ๑ ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย (น วโย**

ปญฺญายติ) ๑ และเมื่อตั้งอยู่ ไม่ปรากฏความแปรปรวน (น ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ) ๑[30]

นิโรธอริยสัจจ์ โดยความเป็น**อสังขตธรรม** นั่นแหละ คือ **"นิโรธธาตุ"** ที่มีความหมายเดียวกันกับ **"พระนิพพานธาตุ"** อันสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ และได้ทรงบรรลุ คือ **มรรค ๔ ผล ๔ พระนิพพาน ๑ รวมเรียกว่า พระนพ โลกุตตรธรรม ๙** (ประการ) **แล้ว** ก็คือ **"ธรรมกาย" ที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงพระองค์ว่า เป็น "ธรรมกาย"** อันเป็น**ตนโลกุตตร ตนโดยปรมัตถ์นั่นเอง**

พระนิพพานนั้น บัณฑิตพึงเข้าใจความหมายโดย ๓ นัย คือ

๑. **คุณธรรม ของพระอริยเจ้า และสภาวะพระนิพพาน**

คุณธรรมของพระอริยเจ้าผู้บรรลุพระนิพพานธรรมนั้น คือ **มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑** เป็น**คุณธรรมของพระอริยเจ้า ๔ ระดับ** คือ

๑. ก. คุณธรรมของพระโสดาบันบุคคล ผู้ละสัญโญชน์ (คือ กิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลกอันเป็นทุกข์) **เบื้องต่ำ ๓** ด้วย**พระโสดาปัตติ-มรรค การปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล** ได้แก่ ละ**สักกายทิฏฐิ** (ความเห็นว่าเป็นตัวของตนเป็นเหตุให้ยึดถือตัวตนด้วยตัณหา และทิฏฐิ) **วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัยเป็นเหตุให้ไม่แน่ใจในปฏิปทาเครื่องดำเนิน** คือ **ในธรรมปฏิบัติโดยทางสายกลาง ได้แก่ ศีล – สมาธิ - ปัญญา** เป็นต้น) **สีลัพพตปรามาส (ถือศีลพรตอย่างงมงาย เช่น ถือว่า เพียงประพฤติศีล**และ**วัตร ให้เคร่งครัด ก็พอที่จะ**

---

[30] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๕๔๙ หน้า ๔๕๓ – ๔๕๔

บริสุทธิ์ หลุดพ้นได้ เพราะไม่เข้าใจความหมายของไตรสิกขา คือ **ศีล – สมาธิ – ปัญญา อันมีนัยอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘)**

๑. ข. คุณธรรมของพระสกทาคามีบุคคล ผู้ละสัญโญชน์เบื้องต่ำ ๓ ได้ แล้วยังกิเลสอันมีโลภะ/ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลงจากระดับพระโสดาบันบุคคล

๑. ค. คุณธรรมของพระอนาคามีบุคคล ผู้ละสัญโญชน์ (อันเป็นทางให้**บรรลุพระอนาคามิผล) เบื้องต่ำได้อีก ๒ คือ ละกามราคะ** (ความกำหนดยินดีในกาม) ๑ **ปฏิฆะ** (ความขัดใจ ขึ้งเคียด แค้นเคือง หรือ หงุดหงิดด้วยอำนาจโทสะ) ๑

๑. ง. **คุณธรรมของพระอรหันตบุคคล ผู้ละสัญโญชน์ (**อันเป็นทางให้**บรรลุพระอรหัตผล) เบื้องสูง ๕ (**รวมเป็นญาณละสัญโญชน์ได้ทั้ง ๑๐) ได้แก่ **รูปราคะ** (ความติดใจในรูปธรรมอันประณีต) ๑ **อรูปราคะ** (ความติดใจในอรูปธรรมอันประณีตอย่างยิ่ง) ๑ **มานะ** (ความถือตัว ถือตน ว่า ตัวเป็นโน่นเป็นนี่) ๑ **อุทธัจจะ** (ความฟุ้งซ่าน) ๑ และ**อวิชชา (ความไม่มีวิชชา** ให้รู้แจ้ง – เห็นแจ้งชัดในสภาวธรรม และอริยสัจจธรรมตามความเป็นจริง) ๑

๑. จ. คุณลักษณะ/สภาวะพระนิพพานธาตุนั้น

ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร ได้ได้แสดงไว้ใน**วิปัสสนากถา ๔๐ ข้อ** มีเป็นต้นว่า **“ เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความมีอาพาธ ย่อมได้อนุโลมขันติ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์ เป็นนิพพานไม่มีอาพาธ ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม ”** คือ **เที่ยงต่อการบรรลุมรรคผลนิพพาน (อธิบายความว่า ย่อมหยั่งลงสู่มรรคญาณ ผลญาณ)** ดังพระธรรมภาษิตในวิปัสสนากถา ปัญญาวรรค[31] ว่า

---

[31] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปาฏิกวรรค ข้อ ๗๓๘ หน้า ๖๒๙-๖๓๔.

กตเม จตฺตารีสาย อากาเรหิ อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติ กตเมหิ จตฺตารีสาย อากาเรหิ สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติ ฯ ปญฺจกฺขนฺเธ อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต อีติโต อุปทฺทวโต ภยโต อุปสคฺคโต จลโต ปภงฺคโต อทฺธุวโต อตฺตาณโต อเลณโต อสรณโต ริตฺตโต ตุจฺฉโต สุญฺญโต อนตฺตโต อาทีนวโต วิปริณามธมฺมโต อสารกโต อฆมูลโต วธกโต วิภวโต สาสวโต สงฺขตโต มารามิสโต ชาติธมฺมโต ชราธมฺมโต พฺยาธิธมฺมโต มรณธมฺมโต โสกธมฺมโต ปริเทวธมฺมโต อุปายาสธมฺมโต สงฺกิเลสิกธมฺมโต

ปญฺจกฺขนฺเธ อนิจฺจโต ปสฺสนฺโต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ นิจฺจํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติ

ปญฺจกฺขนฺเธ ทุกฺขโต ปสฺสนฺโต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ สุขํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติ...ฯลฯ

แปลความว่า

ภิกษุย่อมได้อนุโลมขันติด้วยอาการ ๔๐ อะไรบ้าง ย่างลงสู่สัมมัตตนิยามด้วยอาการ ๔๐ อะไรบ้าง

ภิกษุพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของ**ไม่เที่ยง** ๑ **เป็นทุกข์** ๑ เป็นโรค ๑ เป็นดังหัวฝี ๑ เป็นดังลูกศร ๑ เป็นความลำบาก ๑ **เป็นอาพาธ** ๑ **เป็นอย่างอื่น** ๑ เป็นของชำรุด ๑

เป็นเสนียด ๑ เป็นอุบาทว์ ๑ เป็นภัย ๑ เป็นอุปสรรค ๑ เป็นความหวั่นไหว ๑ เป็นของผุพัง ๑ เป็นของไม่ยั่งยืน ๑ เป็นของไม่มีอะไรต้านทาน ๑ เป็นของไม่มีอะไรป้องกัน ๑ เป็นของไม่เป็นที่พึ่ง ๑ เป็นของว่าง ๑ เป็นของเปล่า ๑ เป็นของสูญ ๑ **เป็นอนัตตา** ๑ เป็นโทษ ๑ **เป็นของมีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ๑ เป็นของหาสาระมิได้** ๑ เป็นมูลแห่งความลำบาก ๑ เป็นดังเพชฌฆาต ๑ เป็นความเสื่อมไป ๑ **เป็นของมีอาสวะ ๑ เป็นของอันปัจจัยปรุงแต่ง** ๑ เป็นเหยื่อแห่งมาร ๑ **เป็นของมีความเกิดเป็นธรรมดา ๑ เป็นของมีความแก่เป็นธรรมดา ๑ เป็นของมีความป่วยไข้เป็นธรรมดา ๑ เป็นของมีความตายเป็นธรรม** ๑ เป็นของมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา ๑ เป็นของมีความร่ำไรเป็นธรรมดา ๑ เป็นของมีความคับแค้นเป็นธรรมดา ๑ เป็นของมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ๑

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมได้อนุโลมขันติ เมื่อพิจารณาเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์ เป็น นิพพานเที่ยงแท้ ย่อมย่างลงสู่สัมมัตต-นิยาม

เมื่อพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นทุกข์ ย่อมได้อนุโลมขันติ เมื่อพิจารณาเห็นความดับแห่งเบญจขันธ์ เป็นนิพพานเป็นสุข ย่อมย่างลงสู่สัมมัตตนิยาม

ฯลฯ

พระธรรมภาษิตใน วิปัสสนากถานี้ แสดง**อาการบรรลุมรรค ผล นิพพาน** ว่า **เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นธรรมที่ไม่มีแก่นสารสาระ เป็นธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง** คือ **สังขตธรรม เป็นธรรมที่ต้องเกิด – แก่ – เจ็บ – ตาย ...ฯลฯ ย่อมได้อนุโลมขันติ** คือ **เห็นแจ้งแทงตลอดในพระไตรลักษณ์ ภูมิจิตสูงขึ้นสู่อนุโลมญาณ ต่อเมื่อภิกษุตกกระแสพระนิพพานพิจารณาเห็นความดับแห่งเบญจขันธ์ของพระอรหันต์ผู้ดับขันธ์ปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ในอายตนนิพพานจึงเห็นแจ้งชัดด้วยญาณรัตนะของพระธรรมกาย** ว่า **พระนิพพานธาตุ ของพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า พระอรหันต์ปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์สาวก (ผู้ดับขันธ์ปรินิพพาน ด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุนั้นนั่นแหละ เป็น นิพพานที่เที่ยง เป็นสุข เป็นปรมัตถัง (อัตตาแท้) เป็นธรรมที่มีแก่นสารสาระ เป็นพระนิพพานธรรมที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง คือ อสังขตธรรม เป็นอมตธรรมที่ไม่มีความเกิดใหม่ ไม่มีความแก่ ไม่มีความเจ็บไข้ (ไม่อาพาธ) และไม่ตาย เป็นอมตธรรม) ฯลฯ ๔๐ ข้อ** นั้นนั่นเอง **จึงหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม** คือ **เที่ยงต่อการบรรลุมรรค - ผล – นิพพาน** ได้แก่ **หยั่งลงในขณะมรรคญาณ ผลญาณ ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้**

๒.เรื่อง พระนิพพานธาตุ :

ธรรมที่ทรงคุณธรรม และสภาวะพระนิพพาน

๒.๑. พระนิพพานธาตุ ๒ อย่าง

พระนิพพานธาตุ ได้แก่ **วิราคธรรม อันเป็นที่สิ้นไปแห่งสรรพกิเลส** นี้ได้ในความหมายว่า **"วิราคธรรม ธรรมอันออกแล้วจากตัณหา"** และดังพระพุทธดำรัสว่า

เทฺวมา ภิกฺขเว นิพฺพานธาตุโย, กตมา เทฺว สอุปาทิเสสา จ นิพฺพานธาตุ อนุปาทิเสสา จ นิพฺพานธาตุ.[32]

แปลความว่า

ภิกษุทั้งหลาย **นิพพานธาตุ ๒ ประการ** นี้, ๒ ประการ เป็นไฉน คือ **สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ ๑ อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ๑.**

ตามพระพุทธดำรัสข้างต้นนี้ **พระนิพพานธาตุ มี ๒ ประการ** คือ

๒.๑. ก. สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ

คือ พระนิพพานธาตุของพระอรหันต์ที่ยังครองเบญจขันธ์อยู่ (ยังมีชีวิตอยู่) ได้ในพระบาลีว่า

กตมา จ ภิกฺขเว **สอุปาทิเสสา นิพฺพานธาตุ** อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อรหํ โหติ **ขีณาสโว** วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสํโยชโน สมฺมทญฺญา วิมุตฺโต ตสฺส ติฏฺฐนฺเตว ปญฺจินฺทฺริยานิ เยสํ อวิฆาตตฺตา มนาปามนาปํ ปจฺจนุโภติ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวทยติ **ตสฺส โย ราคกฺขโย**

---

[32] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ ข้อ ๒๒๒ หน้า ๒๕๘-๒๕๙.

โทสกฺขโย โมหกฺขโย อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สอุปาทิเสสา นิพฺพานธาตุ...ฯเปฯ...

เอกา หิ ธาตุ อิธ ทิฏฺฐธมฺมิกา

สอุปาทิเสสา ภวเนตฺติสงฺขยา.[33]

แปลความว่า

ภิกษุทั้งหลาย **ก็ สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ** เป็นไฉน **ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันตขีณาสพ** อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว บรรลุประโยชน์ของตนแล้ว มีสังโยชน์ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ **ภิกษุนั้นย่อมเสวยอารมณ์ทั้งที่พึงใจ และไม่พึงใจ ยังเสวยสุขและทุกข์อยู่ เพราะความที่อินทรีย์ ๕ ทั้งหลายของเธอตั้งอยู่นั่นเอง เป็นธรรมชาติไม่บุบสลาย ภิกษุทั้งหลาย เราเรียกความสิ้นไปแห่งราคะ ความสิ้นไปแห่งโทสะ ความสิ้นไปแห่งโมหะนี้** ของภิกษุนั้น ว่าเป็น **สอุปาทิเสส-นิพพานธาตุ...ฯลฯ..**

ธาตุอย่างหนึ่งแล เป็นไปในธรรมอันแลเห็นแล้ว (คือ ในอัตภาพปัจจุบัน) **ในโลกนี้** ชื่อว่า **(นิพพานธาตุ) มีอุปาทิ** (เบญจ-ขันธ์) **ยังเหลือ เพราะสิ้นตัณหาอันนำไปสู่ภพ.**

---

[33] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ ข้อ ๒๒๒ หน้า ๒๕๘-๒๕๙.

๒.๑. ข. อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ

คือ พระนิพพานธาตุของพระอรหันต์ที่เบญจขันธ์แตกทำลายแล้ว (ตาย) ดังพระบาลีว่า

กตมา จ ภิกฺขเว **อนุปาทิเสสา นิพฺพานธาตุ** อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อรหํ โหติ **ขีณาสโว** วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสํโยชโน สมฺมทญฺญา วิมุตฺโต ตสฺส อิเธว ภิกฺขเว สพฺพเวทยิตานิ อนภินนฺทิตานิ สีติภวิสฺสนฺติ อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว อนุปาทิเสสา นิพฺพานธาตุ...ฯเปฯ

อนุปาทิเสสา ปน สมฺปรายิกา

ยมฺหิ นิรุชฺฌนฺติ ภวานิ สพฺพโส.[34]

แปลความว่า

ภิกษุทั้งหลาย **ก็ อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ** เป็นไฉน **ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันตขีณาสพ** อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว บรรลุประโยชน์ของตนแล้ว มีสังโยชน์ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ **เวทนาทั้งปวงในอัตภาพนี้แหละของภิกษุนั้น เป็นธรรมชาติ** (อันกิเลสทั้งหลายมีตัณหา เป็นต้น) **ให้เพลิดเพลินมิได้แล้ว จัก(ดับ)เย็น** ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า **อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ...ฯลฯ**

---

[34] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ ข้อ ๒๒๒ หน้า ๒๕๙.

ส่วนธาตุเป็นไปในธรรมอันจะพึงถึงข้างหน้า เป็นที่ซึ่งภพทั้งหลายดับโดยประการทั้งปวง เป็น (นิพพานธาตุ) หาอุปาทิ (เบญจขันธ์) **เหลือมิได้.**

อนึ่ง พระธรรมปาลเถระ ได้อรรถาธิบาย "พระนิพพานธาตุ" ตามพระพุทธดำรัสนี้ว่า **"เป็นธรรมที่ทรงสภาวะพระนิพพาน"** ดังมีปรากฏในคัมภีร์ปรมัตถทีปนี ว่า

ตเทว นิสฺสตฺตนิชฺชีวฏฺเฐน สภาวธารณฏฺเฐน จ ธาตูติ นิพฺพานธาตุ.[35]

แปลความว่า

พระนิพพานนั้นนั่นเอง ชื่อว่า **เป็นธาตุ** เพราะความหมายว่าไม่มีสัตว์ และไม่มีชีวะ และ**เพราะความหมายว่าเป็นธรรมที่ทรงสภาวะ (พระนิพพาน) ไว้** เพราะเหตุนั้นจึงชื่อว่า **พระนิพพานธาตุ.**

พระนิพพานนั้น เป็นสภาวะที่สูญแต่กิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และสุญจากสังขาร ได้แก่ อัตตาโลกิยะทั้งปวง จึงชื่อว่า "อัคคสูญ" คือ ความสูญอันเป็นเลิศจากตน (โลกิยอัตตา) และสิ่งที่เนื่องด้วยตนนั้น และอีกอย่างหนึ่ง คือ **สูญจากสังขาร** (ความปรุงแต่ง) **ทั้งปวง**[36] นี้ได้**ในกรณีพระอเสขมุนีผู้บรรลุ "สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ" แต่ยังคงเบญจขันธ์อยู่** และชื่อว่า **"ปรมัตถสูญ"** คือ **ความสูญอันเป็นประโยชน์สูงสุด เพราะไม่มีสังขารทั้งปวง**[37]

---

[35] ปรมัตถทีปนี อรรถกถา ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ หน้า ๑๘๘.

[36] อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๒ หน้า ๒๗๙

[37] อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๒ หน้า ๒๗๙

กล่าวคือ **ไม่มีทั้งความปรุงแต่ง และทั้งเบญจขันธ์ นี้ได้กรณีพระอเสขมุนีผู้ดับเบญจขันธ์แล้ว (ตาย)** และ**ปรินิพพานด้วย "อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ" อันเป็นอมตธรรมที่ไม่มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อีกต่อไป จึงชื่อว่า เป็นสภาพ "เที่ยง** (นิจฺจํ)" **"เป็นบรมสุข** (ปรมํ สุขํ)" **และ "ยั่งยืน/มั่นคง** (ธุวํ / สสฺสตํ)"

พระนิพพานธาตุที่ทรงสภาวะพระนิพพาน หาได้สูญสิ้นหมดไปด้วยไม่ อุปมาดังเรือนว่าง หม้อว่าง มิได้หมายความว่า เรือนและหม้อไม่มี หรือสูญสิ้นไปหมดไป เพียงแต่ว่า เรือนหรือหม้อนั้นว่างจากสิ่งอื่น อันไม่มีแก่นสารสาระในความเป็นเรือนหรือหม้อนั้น เท่านั้น

๓. อายตนะ คือ พระนิพพาน

เป็นที่สถิตอยู่ของพระนิพพานธาตุของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ที่ท่านนิพพานแล้วด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำว่า **"เต ยนฺเต อจฺจุตํ ฐานํ ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจเร"** แปลความว่า **"พระนิพพานเป็นสถานที่ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอีก พระอริยเจ้าพระอรหันต์ ผู้ไปถึงพระนิพพานแล้วไม่ต้องเศร้าโศก"** ดังพระพุทธดำรัส ว่า

อหึสกา เย มุนโย นิจฺจํ กาเยน สํวุตา
เต ยนฺติ อจฺจุตํ ฐานํ ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจเร.[38]

แปลความว่า

พระมุนีเหล่าใด ผู้ไม่เบียดเบียน สำรวมแล้วด้วยกายเป็นนิตย์ พระมุนีเหล่านั้น ย่อม**ไปสู่สถานที่อันไม่จุติ ซึ่งเป็นที่ไปแล้วไม่เศร้าโศก.**

---

[38] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา ข้อ ๒๗ หน้า ๔๕.

พระพุทธดำรัสนี้ พระพุทธโฆษาจารย์ ได้อรรถาธิบายไว้ในคัมภีร์ **ธัมมปทัฏฐกถา** ว่า

> **อจฺจุตนฺติ** สสฺสตํ. **ฐานนฺติ** อกุปฺปฏฺฐานํ ธุวฏฺฐานํ. **ยตฺถาติ** ยสฺมึ คนฺตฺวา น โสจนฺติ น วิหญฺญนฺติ. ตํ นิพฺพานฏฺฐานํ คจฺฉนฺตีติ อตฺโถ.[39]

แปลความว่า

> บทว่า **อจฺจุตํ** คือ เที่ยง. บทว่า **ฐานํ** ได้แก่ **สถานที่อันไม่กำเริบ** คือ **สถานที่อันยั่งยืน.** บทว่า **ยตฺถ** เป็นต้น มีความว่า พระมุนีทั้งหลายย่อม**ไปสู่สถานที่ คือ พระนิพพาน** ซึ่งเป็นที่ (พระอเสขมุนีทั้งหลาย) **ไปแล้ว ไม่เศร้าโศก** คือ **ไม่เดือดร้อน.**

สถานที่นั้นอยู่พ้นภพภูมิอันเป็นโลกิยะทั้งสิ้น จึงชื่อว่า **"โลกุตตรภูมิ"** ไม่มีโลกนี้โลกหน้า และทั้งไม่มีพระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้ง ๒ ในอายตนะ (คือ พระนิพพาน) นั้น

การเข้าถึง และ **รู้ – เห็นอายตนะ** (คือ พระนิพพาน) **นั้นได้ ด้วยอายตนะ** (เครื่องเชื่อมต่อ) **ที่ละเอียดเสมอกัน** ได้แก่ **ญาณรัตนะของพระธรรมกายที่ละเอียด บริสุทธิ์ ผ่องใส ละอุปาทานในเบญจขันธ์ของกายโลกิยะ และปล่อยวางความยินดีในฌานสมาบัติได้แม้เพียงชั่วคราว เป็นวิกขัมภนวิมุตติ ขึ้นไป ถึงธรรมกายที่บรรลุมรรค ผล นิพพาน (ธาตุ) แล้วเท่านั้นอายตนะอื่น ได้แก่ จักขุวิญญาณ ของมนุษย์ ทิพย์**

---

[39] คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา อรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา ภาค ๖ หน้า ๑๘๐.

พรหม อรูปพรหม ไม่อาจเข้าถึง และรู้ – เห็น อายตนะ (คือ พระนิพพาน) นี้ได้เลย พระพุทธองค์จึงได้ตรัสว่า

> **อธิคโต โข มยายํ ธมฺโม คมฺภีโร ทุทฺทโส ทุรนุโพโธ สนฺโต ปณีโต อตกฺกาวจโร นิปุโณ ปณฺฑิตเวทนีโย.**[40]

แปลความว่า

> **ธรรมที่เราบรรลุแล้วนี้แล เป็นสภาพลึกซึ้ง เห็นได้ยาก ตรัสรู้ตามได้ยาก เป็นธรรมสงบระงับ ประณีต ไม่เป็นวิสัยที่หยั่งลงได้ด้วยตรรกะ เป็นธรรมละเอียด อันบัณฑิตจะพึงรู้แจ้งได้.**

อายตนะ (คือ พระนิพพาน) อันเป็นสถานที่ที่ไม่มีความทุกข์ (คือ เป็นสุข) **มีอยู่** ดังพระพุทธดำรัสว่า

> อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตนํ ยตฺถ เนว ปฐวี น อาโป น เตโช น วาโย น อากาสานญฺจายตนํ น วิญฺญาณญฺจายตนํ น อากิญฺจญฺญายตนํ น เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ นายํ โลโก น ปรโลโก น อุโภ จนฺทิมสุริยา., ตมหํ ภิกฺขเว เนว อาคตึ วทามิ น คตึ น ฐิตึ น จุตึ น อุปฺปตฺตึ, อปฺปติฏฺฐํ อปฺปวตฺตํ อนารมฺมณเมว ตํ เอเสวนฺโต ทุกฺขสฺส.[41]

---

[40] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔ วินัยปิฎก มหาวรรค ข้อ ๗ หน้า ๘.

[41] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย อุทาน ข้อ ๑๕๘ หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

แปลความว่า

ภิกษุทั้งหลาย **อายตนะ (คือ พระนิพพาน) นั้น** มีอยู่ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาสานัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ โลกนี้ โลกหน้า พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งสอง ย่อมไม่มีในอายตนะ (นิพพาน) ใด, ภิกษุทั้งหลาย **เราย่อมไม่กล่าวซึ่งอายตนะ (พระนิพพาน) นั้นว่า เป็นการมา เป็นการไป เป็นการตั้งอยู่ เป็นการจุติ เป็นการอุบัติ, อายตนะ (พระนิพพาน) นั้น หาที่ตั้งอาศัยมิได้ มิได้เป็นไป หาอารมณ์มิได้ นี้แล เป็นที่สุดแห่งทุกข์.**

คำว่า **"อายตนะ"** แปลความว่า **"ที่สถิตอยู่"** (วาสฏฺฐาน) ดังปรากฏในคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา ว่า

อายตน ศัพท์[42] **เป็นไปในความหมาย คือ**

(๑) ประเทศที่เกิด (สญฺชาติเทส)

(๒) เหตุ (เหตุ)

(๓) ที่สถิตอยู่ (วาสฏฺฐาน)

(๔) บ่อเกิด (อากร)

(๕) ที่ประชุม (สโมสรณฏฺฐาน)

(๖) ยังบทให้เต็ม (ปทปูรณ).

คำว่า **"การไป"** ในความหมายนี้ **มิใช่กิริยาการไปที่ปรากฏมีในสังขาร/สังขตธรรม** (ธรรมที่เป็นไปในภูมิทั้ง ๓ คือ กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ

---

[42] พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธ, พระคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๒๒๖.

และ อรูปาวจรภูมิ เพราะเป็นกิริยาการไปที่เกี่ยวเนื่องด้วยสังขาร/สังขตธรรม เช่น การไปจากสถานที่หนึ่งสู่สถานที่หนึ่ง หรือการไปด้วยฤทธิ์ที่มีฌานสมาบัติเป็นบาทเป็นต้น) **แต่เป็นการไปด้วยญาณรัตนะของพระธรรมกายของพระอเสขมุนีทั้งหลายนั่นเอง.**

อนึ่ง ตามพระพุทธดำรัสที่ยกมาแสดงไว้นี้ พระพุทธองค์ตรัส หมายถึง **สถานที่สถิตอยู่ของพระนิพพานธาตุ อันเป็นอมตธรรมของพระอเสขมุนี คือของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและของพระอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้า ซึ่งดับเบญจขันธ์แล้วเข้าปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุที่ทรงสภาวะพระนิพพาน** นั่นเอง

๔. เรื่อง อาการตรัสรู้
ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสกะโพธิราชกุมารในโพธิราชกุมารสูตร ราชวรรค มีความว่า[43]

๔.๑ การบรรลุฌาน ๔

ดูก่อนราชกุมาร ครั้นตถาคตบริโภคอาหารหยาบ ฟื้นกำลังคืนได้แล้ว ก็สงัดแล้วจากกาม สงัดแล้วจากอกุศลธรรม **ได้บรรลุปฐมฌาน**ที่มีวิตก มีวิจาร มีปีติ และสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่

---

[43] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๓ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ข้อ ๕๐๕-๕๐๘ หน้า ๔๕๙-๔๖๑.

ได้บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร เพราะวิตกวิจารสงบไป มีปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่

มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย (คือจิตใจ) เพราะปีติสิ้นไป **ได้บรรลุตติยฌาน**ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า 'ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข' ดังนี้อยู่

ได้บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา เพราะละสุขละทุกข์ได้ และได้เพราะโสมนัสโทมนัสดับไปก่อนแล้วอยู่

๔.๒ การบรรลุวิชชา ๓

ตถาคตนั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ได้น้อมจิตไปเพื่อ**ปุพเพนิวาสานุสติญาณ** ตถาคตนั้นย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกชาติได้หนึ่งชาติบ้าง สองชาติบ้าง ... ตถาคตนั้นย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมากพร้อมทั้งอาการพร้อมทั้งอุเทศด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนราชกุมาร นี้เป็น**วิชชาที่ ๑** ที่ตถาคตได้บรรลุแล้วในปฐมยามแห่งราตรี อวิชชาถูกกำจัดแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดถูกกำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่ตถาคตผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีจิตมุ่งนิพพานอยู่

ตถาคตนั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ได้น้อมจิตไปเพื่อ**จุตูปปาตญาณ** ตถาคตนั้นเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ

กำลังอุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุวิสัยของมนุษย์ ... ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมได้ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนราชกุมาร นี้เป็น**วิชชาที่ ๒** ที่ตถาคตได้บรรลุแล้วในมัชฌิมยามแห่งราตรี อวิชชาถูกกำจัดแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดถูกกำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่ตถาคตผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีจิตมุ่งนิพพานอยู่

ตถาคตนั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้น้อมจิตไปเพื่อ**อาสวักขยญาณ** ได้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า 'นี้ทุกข์ นี้ทุกขสุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา' เมื่อตถาคตนั้นรู้เห็นอย่างนี้ จิตก็หลุดพ้นแล้วแม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่าจิตหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า 'ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีอีก' ดังนี้ ดูก่อนราชกุมาร นี้เป็น**วิชชาที่ ๓** ที่ตถาคตได้บรรลุแล้วในปัจฉิมยามแห่งราตรี อวิชชาถูกกำจัดแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดถูกกำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่ตถาคตผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีจิตมุ่งนิพพานอยู่

๕. ตรัสสอนหลักวิธีปฏิบัติสมถวิปัสสนา เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง

"ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ที่พอใจในความคลุกคลีกันเป็นหมู่ๆ, ยินดีในความคลุกคลีกันเป็นหมู่ๆ, ตามประกอบความพอใจในความคลุกคลีกันเป็นหมู่ๆ, เป็นผู้พอใจในหมู่, ยินดีในหมู่, ตามประกอบความพอใจในหมู่อยู่แล้วหนอ **เธอนั้น จักเป็นผู้โดดเดี่ยวยินดียิ่งในความสงัดเงียบนั้น ข้อนี้ ไม่เป็นฐานะที่มีได้.**

เมื่อไม่เป็นผู้โดดเดี่ยวยินดียิ่งในความสงัดเงียบแล้ว **จักถือเอานิมิตแห่งสมาธิจิตวิปัสสนาจิตได้นั้น ข้อนี้ ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้.**

เมื่อไม่ถือเอานิมิตแห่งสมาธิจิตวิปัสสนาจิตแล้ว **จักยังสัมมาทิฏฐิแห่งวิปัสสนาให้บริบูรณ์นั้น ข้อนี้ ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้.**

เมื่อไม่ถือเอาสัมมาทิฏฐิแห่งวิปัสสนาให้บริบูรณ์แล้ว **จักยังสัมมาสมาธิแห่งมรรคและผลให้บริบูรณ์นั้น ข้อนี้ ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้.**

เมื่อไม่ถือเอาสัมมาสมาธิแห่งมรรคและผลให้บริบูรณ์แล้ว **จักละสังโยชน์ทั้งหลายนั้น ข้อนี้ ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้.**

เมื่อไม่ละสังโยชน์ทั้งหลายแล้ว **จักทำนิพพานให้แจ้งนั้น ข้อนี้ ก็ไม่เป็นฐานะที่มีได้เลย.**

"ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ที่ไม่พอใจในความคลุกคลีกันเป็นหมู่ๆ, ไม่ยินดีในความคลุกคลีกันเป็นหมู่ๆ, ไม่ตามประกอบความพอใจในความคลุกคลีกันเป็นหมู่ๆ, ไม่เป็นผู้พอใจในหมู่, ไม่ยินดีในหมู่, ไม่ตามประกอบความพอใจในหมู่อยู่แล้วหนอ **เธอนั้น จักเป็นผู้โดดเดี่ยวยินดียิ่งในความสงัดเงียบนั้น ข้อนี้ เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้.**

เมื่อเป็นผู้โดดเดี่ยวยินดียิ่งในความสงัดเงียบแล้ว **จักถือเอานิมิตแห่งสมาธิจิตวิปัสสนาจิตได้นั้น ข้อนี้ ก็เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้.**

เมื่อถือเอานิมิตแห่งสมาธิจิตวิปัสสนาจิตแล้ว **จักยังสัมมาทิฏฐิแห่งวิปัสสนาให้บริบูรณ์นั้น ข้อนี้ ก็เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้.**

เมื่อถือเอาสัมมาทิฏฐิแห่งวิปัสสนาให้บริบูรณ์แล้ว **จักยังสัมมาสมาธิแห่งมรรคและผลให้บริบูรณ์นั้น ข้อนี้ ก็เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้.**

เมื่อถือเอาสัมมาสมาธิแห่งมรรคและผลให้บริบูรณ์แล้ว **จักละสังโยชน์ทั้งหลายนั้น ข้อนี้ ก็เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้.**

เมื่อละสังโยชน์ทั้งหลายได้แล้ว **จักทำนิพพานให้แจ้งได้นั้น ข้อนี้ ก็เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้แล.”**[44]

๖. เรื่อง ปฏิปทาเพื่อความหลุดพ้น

อนึ่ง ท่าน**พระอานนท์ พระพุทธอุปัฏฐาก ได้แสดงปฏิปทาเพื่อความหลุดพ้นด้วยสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน** และท่าน**พระสารีบุตร** ได้อธิบายความไว้ดังต่อไปนี้

๖. ก. เจริญวิปัสสนา โดยมีสมถะเป็นเบื้องต้น ธรรมภาษิตว่า[45]

“อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในศาสนานี้ ย่อมเจริญวิปัสสนาอันมีสมถะเป็นเบื้องต้น. เมื่อภิกษุนั้นเจริญวิปัสสนาอันมีสมถะเป็นเบื้องต้นอยู่ มรรคย่อมเกิด. ภิกษุนั้น เจริญ ทำให้มาก ซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้. อนุสัยย่อมสิ้นไป.”

ท่านพระสารีบุตรได้อธิบายความไว้ว่า

“ภิกษุเจริญวิปัสสนามีสมถะเป็นเบื้องต้นอย่างไร ?

---

[44] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๒ อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต ข้อ ๓๓๙ หน้า ๔๗๒-๔๗๓. (คำแปลจากหนังสือขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ ของกองตำราคณะธรรมทานไชยา พ.ศ.๒๕๑๔, หน้า ๒๘๕-๒๘๖)

[45] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๑ อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ข้อ ๑๗๐ หน้า ๒๑๑-๒๑๒. และ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๕๓๔-๕๔๓ หน้า ๔๓๒-๔๔๘.

ความที่จิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่านด้วยสามารถแห่งเนกขัมมะ เป็นสมาธิ วิปัสสนาด้วยอรรถว่าพิจารณาเห็นธรรมที่เกิดขึ้นในสมาธินั้น โดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา ด้วยประการดังนี้ สมถะจึงมีก่อน วิปัสสนามีภายหลัง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เจริญวิปัสสนามีสมถะเป็นเบื้องต้น...

ความที่จิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่านด้วยสามารถแห่งความไม่พยาบาท เป็นสมาธิ ความที่จิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่านด้วยสามารถแห่งอาโลกสัญญา เป็นสมาธิ ... ความที่จิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่านด้วยสามารถแห่งความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก ด้วยสามารถแห่งความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า เป็นสมาธิ วิปัสสนาด้วยอรรถว่าพิจารณาเห็นธรรมที่เกิดขึ้นในสมาธินั้น โดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา ด้วยประการดังนี้ สมถะจึงมีก่อน วิปัสสนามีภายหลัง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เจริญวิปัสสนามีสมถะเป็นเบื้องต้น...

คำว่า **มรรคย่อมเกิด** ความว่า **มรรคย่อมเกิดอย่างไร** ?

สัมมาทิฏฐิด้วยอรรถว่าเห็น เป็นมรรคย่อมเกิด สัมมาสังกัปปะด้วยอรรถว่าดำริ เป็นมรรคย่อมเกิด สัมมาวาจาด้วยอรรถว่า กำหนด เป็นมรรคย่อมเกิด สัมมากัมมันตะด้วยอรรถว่าเป็นสมุฏฐาน เป็นมรรคย่อมเกิด สัมมาอาชีวะด้วยอรรถว่าผ่องแผ้ว เป็นมรรคย่อมเกิด สัมมาวายามะด้วยอรรถว่าประคองไว้ เป็นมรรคย่อมเกิด สัมมาสติด้วยอรรถว่าตั้งมั่น เป็นมรรคย่อมเกิด สัมมาสมาธิด้วยอรรถว่าไม่ฟุ้งซ่าน เป็นมรรคย่อมเกิดอย่างนี้

เมื่อภิกษุ เสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งมรรคนั้นอยู่ กล่าวคือ นึกถึงอยู่ รู้อยู่ พิจารณาอยู่ อธิษฐานจิตอยู่ น้อมจิตไปด้วยศรัทธา ประคองความเพียรไว้ ตั้งสติไว้มั่น ตั้งจิตไว้อยู่ ทราบชัดด้วยปัญญา รู้ยิ่งซึ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่งอยู่ กำหนดรู้ซึ่งธรรมที่ควรกำหนดรู้ ละธรรมที่ควรละ เจริญธรรมที่ควรเจริญ ทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป”

๖. **ข. เจริญวิปัสสนา โดยมีสมถะเป็นเบื้องต้น** ธรรมภาษิตว่า

“ภิกษุเจริญสมถะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น เมื่อภิกษุนั้นเจริญสมถะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้นอยู่ มรรคย่อมเกิดขึ้น ภิกษุนั้น เสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งมรรคนั้น เมื่อภิกษุนั้น เสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.”

ท่านพระสารีบุตรได้อธิบายความไว้ว่า

“ภิกษุนั้นย่อมเจริญสมถะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้นอย่างไร?

วิปัสสนาด้วยอรรถว่าพิจารณาเห็นโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา ความที่จิตมีการปล่อยธรรมทั้งหลายที่เกิดในวิปัสสนานั้นเป็นอารมณ์ เพราะความที่จิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่าน เป็นสมาธิ ด้วยประการดังนี้ วิปัสสนาจึงมีก่อน สมถะจึงมีภายหลัง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เจริญสมถะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น.”

๖. ค. เจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กัน ธรรมภาษิตว่า

“ภิกษุเจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันไป เมื่อภิกษุนั้นเจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันไป มรรคย่อมเกิด ภิกษุนั้น เสพ เจริญ ทำให้มาก

ซึ่งมรรคนั้น เมื่อภิกษุนั้น เสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.”

ท่านพระสารีบุตรได้อธิบายความไว้ว่า

“ภิกษุย่อมเจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันไปอย่างไร?

ภิกษุย่อมเจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยอาการ ๑๖ คือ ด้วยความเป็นอารมณ์ ๑ ด้วยความเป็นโคจร ๑ ด้วยความละ ๑ ด้วยความสละ ๑ ด้วยความออก ๑ ด้วยความหลีกไป๑ ด้วยความเป็นธรรมละเอียด ๑ ด้วยความเป็นธรรมประณีต ๑ ด้วยความหลุดพ้น ๑ ด้วยความไม่มีอาสวะ ๑ ด้วยความเป็นเครื่องข้าม ๑ ด้วยความไม่มีนิมิต ๑ ด้วยความไม่มีที่ตั้ง ๑ ด้วยความว่างเปล่า ๑ ด้วยความเป็นธรรมมีกิจเป็นอันเดียวกัน ๑ ด้วยความไม่ล่วงเกินกันและกัน ๑ ด้วยความเป็นคู่ ๑ ...”

๖. ง. ธัมมุทธัจจาวิคคหิตมานัส

การเจริญภาวนาที่จิตใจของผู้ปฏิบัติถูกชักให้เขวด้วยธัมมุทธัจ หรือ วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ ประการ แต่ครั้นถึงคราวเหมาะที่จิตนั้นตั้งแน่วแน่สงบสนิทลงได้ ณ ภายใน เด่นชัดเป็นสมาธิมรรคก็เกิด (วิธีเอาผิดเป็นครู)

“ภิกษุมีใจนึกถึงโอภาสอันเป็นธรรมถูกอุทธัจจะกั้นไว้ สมัยนั้นจิตย่อมตั้งมั่นสงบอยู่ภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นอยู่ มรรคย่อมเกิดแก่ภิกษุนั้น ภิกษุนั้น เสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อภิกษุนั้น เสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.”

นตฺถิ ฌานํ อปญฺญสฺส นตฺถิ ปญฺญา อฌายโต

ยมฺหิ ฌานญฺจ ปญฺญา จ ส เว นิพฺพานสนฺติเก.[46]

ฌานย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีปัญญา ปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีฌาน ฌานและปัญญามีอยู่ในผู้ใด ผู้นั้น อยู่ใกล้นิพพาน.

สมาธึ ภิกฺขเว ภาเวถ. สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ.[47]

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงยังสมาธิให้เกิด. ชนผู้มีสมาธิ ย่อมรู้ตามความเป็นจริง. (ว่านี้ ทุกขอริยสัจ นี้ ทุกขสมุทัยอริยสัจ นี้ ทุกขนิโรธอริยสัจ และ นี้ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ฯลฯ)

๗. ปาฐกถา เรื่อง กายสาม[48]

ปาฐกถา เรื่อง กายสาม โดยพระเดชพระคุณพระพรหมมุนี (สุวจเถร) วัดบวรนิเวศวิหาร

เรื่อง กายสาม ฯลฯ มีพระบาลีในมหาสติปัฏฐานสูตรบทหนึ่งว่า **"กาเย กายานุปสฺสี" "พิจารณาเห็นกายในกาย" พระบาลีบท**นี้ แม้แปลเป็นภาษาไทยแล้วก็ยังเข้าใจความยาก มีผู้อธิบายกันเป็นหลายนัย **ฝ่ายที่เป็นนักเรียน (บาลี)** อธิบายว่า **"พิจารณากายอย่างหนึ่งในกายทั้งหลาย"**

---

[46] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ธรรมบทคาถา ภิกขุวรรค ข้อ ๒๕ หน้า ๖๕.

[47] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ ๑๖๕๔ หน้า ๕๒๐.

[48] พระเดชพระคุณพระพรหมมุนี (สุวจมหาเถร) วัดบวรนิเวศวิหาร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๒๗ หน้า ๗-๘, หน้า ๒๕-๒๖ และหน้า ๓๕-๓๖

หมายความว่า ให้แยกกายที่รวมกันหลายๆ อย่าง ยกขึ้นพิจารณาทีละอย่างๆ เช่น พิจารณาหมู่ขนอย่างหนึ่ง ผมอย่างหนึ่ง เล็บอย่างหนึ่ง เป็นต้น **ส่วนนักธรรม (ธรรมปฏิบัติ)** อธิบายและความหมายความไปอีกอย่างหนึ่ง คือหมายความว่า **ให้พิจารณากายธรรมในกายทิพย์ ให้พิจารณากายทิพย์ในกายมนุษย์ เป็นชั้นๆกันออกมา หรือ ให้พิจารณากายมนุษย์ในกายทิพย์ ให้พิจารณากายทิพย์ในกายธรรม เป็นชั้นๆ กันเข้าไป กายมนุษย์อยู่ชั้นนอก กายทิพย์อยู่ชั้นกลาง กายธรรมอยู่ชั้นใน** จะว่าของใครผิดก็ว่ายาก น่าจะถูกด้วยกันทั้งสองฝ่าย คือ **ฝ่ายนักเรียน(บาลี) ก็แปลถูกด้วยแบบแผน และไวยากรณ์ หรือข้อปฏิบัติในเบื้องต้น ฝ่ายนักธรรม** หรือ **นักปฏิบัติก็ถูกด้วยอาคตสถาน มีที่มาเหมือนกัน และในทางปฏิบัติ ชั้นกลาง และชั้นสูงก็มีได้ โดยอาคตสถาน คือ ที่มา กายมนุษย์และกายทิพย์ มีที่มา** เช่น ในมหาสมัยสูตรว่า

เย เกจิ พุทฺธํ สรณํ คตา เส น เต คมิสฺสนฺติ อปายภูมึ
ปหาย มานุสํ เทหํ เทวกายํ ปริปูเรสฺสนฺติ ฯ

แปลความว่า

"บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะ บุคคลเหล่านั้น จักไม่ไปสู่อบายภูมิ ละกายที่เป็นมนุษย์แล้ว จักยังเทวกายให้เต็มรอบ" ดังนี้

พระคาถานี้ เรียกกายมนุษย์ว่า **"มานุสเทหะ"** ซึ่งแปล่วา **"กายอันเป็นของมีอยู่แห่งมนุษย์"** เรียกว่า **"เทวกาย"** โดยความก็เหมือนกัน.

ธรรมกาย นั้น เช่น พระบาลีในอัคคัญญสูตรแห่งสุตตันตปิฎก ปาฏิกวรรค ทีฆนิกาย (หน้า ๙๒) ว่า **"ตถาคตสฺส เหตํ วาเสฏฺฐา อธิวจนํ ธมฺมกาโย อิติปิ พฺรหฺมกาโย อิติปิ ธมฺมภูโต อิติปิ พฺรหฺมภูโต**

อิติปิ” แปลว่า **“ดูก่อนวาเสฏฐโคตรทั้งหลาย** คำว่า **ธรรมกาย ก็ดี พรหมกาย ก็ดี ธรรมภูต ก็ดี พรหมภูต ก็ดี เป็นชื่อของตถาคต** ดังนี้...”

ธรรมกาย คือ **กายธรรม นี้เป็นชั้นละเอียด** เมื่อกล่าวด้วยเรื่องกายธรรม จำเป็นจะต้องอธิบายคำว่า **“ธรรม”** ในศัพท์นี้ให้เข้าใจก่อน **ธรรม**หรือ**ธาตุ**นั้น ตามพยัญชนะแปลว่า **“ทรง” เมื่อเอาคำว่า “ทรง” เป็นประมาณ ก็ได้ความตรงกันข้ามว่า สภาพที่ทรงเป็นธรรม สภาพที่ไม่ทรง ก็ไม่เป็นธรรม** คือ **เป็นอธรรม แม้ในสภาพที่เป็นธรรม** ซึ่งแปลว่า **“ทรง”** นั้น **เมื่อเพ่งตามอาการแล้ว ก็มีทรงอยู่ ๒ อย่าง** คือ **ทรงอยู่อย่างนั้น ไม่แปรผันเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น** ซึ่งเรียกว่า **อสังขตธรรม ธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง หรือ อมตธรรม ธรรมที่ไม่ตาย** อย่างหนึ่ง **ทรงอยู่ชั่วครู่ชั่วคราว** แล้วก็**เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไป** เช่น **ร่างกายของคนและสัตว์** หรือ **สิ่งประดิษฐ์ทุกๆ ชนิดอย่างหนึ่ง** อย่างหลังนี้ ท่านเรียกว่า **สังขตธรรมบ้าง สังขารธรรมบ้าง เพราะเป็นธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่งขึ้น** เรียกว่า **มตธรรม ธรรมที่ตายสลายไปบ้าง**

คำว่า **ธรรมกาย** ในที่นี้เข้าใจว่า หมายเอา **อสังขตธรรม** หรือ **อมตธรรม ที่เป็นส่วนโลกุตตรธาตุ** หรือ **โลกุตตรธรรม ไม่ใช่โลกียธาตุหรือโลกียธรรม**

ธรรมกาย ได้แก่ อะไร ธรรมที่เรียกว่า **ธรรมกาย** นี้ เข้าใจว่า หมายเอา **อสังขตธรรมทั้งที่เป็นวิราคะ**[49] **ทั้งที่เป็นสราคะ**[50] **ถ้าเป็นวิราค**

---

[49] ธรรมกายที่บรรลุพระอรหัตตมรรค พระอรหัตตผล และพระนิพพานแล้ว.

[50] ได้แก่ ธรรมกายที่ยังไม่ได้บรรลุพระอรหัตตมรรค-ผล. [พระธรรมเทศนา เรื่อง ธรรมนิยามสูตร โดยพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ.๒๔๙๗,หนังสือชีวประวัติ ผลงาน และรวมพระธรรมเทศนา ๖๓ กัณฑ์ ของหลวงพ่อวัดปากน้ำ พระเดช

ธรรมก็เป็นธรรมกายที่บริสุทธิ์ ถ้ายังไม่เป็นวิราคธรรม ก็ยังไม่เป็นธรรมกายที่บริสุทธิ์ แต่**ธรรมกาย**ที่มาในอัคคัญญสูตร ซึ่งแสดงว่า คำว่า **ธรรมกาย** ก็ดี **พรหมกาย** ก็ดี **ธรรมภูต** ก็ดี **พรหมภูต** ก็ดี **เป็นชื่อ** หรือเป็นคำร้องเรียกซึ่ง **"ตถาคต"** นั้น มี**ปรากฏที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในที่อื่นอีกหลายแห่ง** เช่น ในอัคคิเวสสนวัจฉโคตรสูตร เป็นต้น เล่าว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแก่วัจฉโคตรปริพาชก ปฏิเสธปัญจขันธ์ว่า เขาบัญญัติตถาคตด้วยรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันใด รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันนั้นตถาคตละเสียได้แล้ว ทำให้เหมือนตาลมีรากขาด มียอดด้วน ไม่เจริญอีกแล้ว ดังนี้ นี่ก็ได้ความว่า **ตถาคตไม่ใช่นาม ไม่ใช่รูป ไม่ใช่ขันธ์ ๕ ไม่ใช่อายตนะ ๖ ไม่ใช่ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ไม่ใช่โลกิยธาตุ ตถาคตนั้นเป็นธรรมซึ่งบางครั้งหรือบางแห่งก็เรียกว่า "เรา"** เช่น ในวั**กกลิสูตร** ทรงแสดงแก่พระวักกลิว่า **"ประโยชน์อันใดด้วยการมานั่งแลดูร่างกายซึ่งเป็นของเน่านี้ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม"** ดังนี้ แต่คำว่า เราๆ นี้มีที่ใช้หลายแห่ง เราแก่ เราเจ็บ เราตายก็มี เราเป็นผู้พลัดพรากจากนามรูป ที่แก่ ที่เจ็บ ที่ตาย ซึ่งเป็นของรักยิ่งนั้นก็มี เราเป็นผู้เป็นไปตามกรรมก็มี อันมาในอภิณหปัจจเวกขณ์ เราไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตายก็มี เราที่แสดงไว้ในวักกลิสูตรนั้น ไม่ใช่เรา ๓ ข้อ ข้างต้นในอภิณหปัจจเวกขณ์นั้น **"เรา" ในพระสูตรนี้ เป็นเรา "ตถาคต" เราใช้ใน "ธรรมกาย" ที่บริสุทธิ์** ดังนี้

พระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) จัดพิมพ์โดยมูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย พ.ศ.๒๕๒๘, หน้า ๑๓๐-๑๔๐]

บทที่ ๔

สรุปศรัทธาในการศึกษาสัมมาปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกาย – ถึงพระนิพพานของพระพุทธเจ้า ที่ หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ปฏิบัติได้เข้าถึง – ได้รู้ – เห็น และได้เป็นดีแล้ว นำมาสอนศิษยานุศิษย์

จากการที่ได้เคยศึกษาหาข้อมูลจากตำหรับตำรา – คู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติตามแนวทางการศึกษาสัมมาปฏิบัติของสำนักปฏิบัติธรรมหลักๆ ในยุคนั้น คือ **หลักและวิธีปฏิบัติภาวนา (๑) สายยุบ-พอง วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร (๒) สาย "พุทโธ"** โดย **หลวงปู่(พระอาจารย์)มั่น ภูริทตฺโต** และ (๓) **สาย "อานาปานสติ"** โดย **หลวงพ่อ "พุทธทาส" สวนโมกข์ ไชยา ก็เห็นดีด้วยกันทั้งนั้น แต่ก็มาติดใจในหลักและวิธีการศึกษาสัมมาปฏิบัติสาย "สัมมาอะระหัง" เพราะตรงตามหลักไตรสิกขา** คือ **ศีล – สมาธิ – ปัญญา อันให้เจริญถึงอธิศีล – อธิจิต – อธิปัญญา** และให้ถึงปฐมมรรค มรรคจิต มรรคปัญญา **อันมีรายละเอียดอยู่ในพระอริยมรรคมีองค์ ๘** มีอานุภาพให้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย ถึง **พระนิพพานของพระพุทธเจ้า** และมีผลให้เจริญทั้งสมถะและวิปัสสนาปัญญา ถึงโลกุตตรปัญญา ให้เห็นแจ้งแทงตลอดในสามัญญลักษณะของสังขารธรรมทั้งปวง และให้เห็นแจ้งแทงตลอดในพระอริยสัจ ๔ ด้วยการที่ได้ทั้งรู้ทั้งเห็นสภาวธรรม และพระอริยสัจธรรมตามความเป็นจริงได้ชัดเจน – แจ่มแจ้ง ด้วยทิพย์จักษุ และญาณรัตนะของพระธรรมกาย ซึ่งเป็นกายธรรมที่พ้นโลก อันประดับด้วยอภิญญา และวิชชาที่ผู้ศึกษาสัมมาปฏิบัติได้เข้าถึง ได้รู้ – ได้เห็น และได้เป็นธรรมกายที่สุดละเอียด ชำระธาตุธรรม และญาณรัตนะของ

พระธรรมกายให้บริสุทธิ์ ได้เข้าถึงอายตนะ คือ พระนิพพาน ตามรอยบาทพระพุทธองค์ ได้จริง ให้สามารถบรรลุคุณธรรมตามรอยบาทพระพุทธองค์ ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ ตามศักยะแห่งบุญ – บารมี – อุปบารมี – ปรมัตถบารมีที่แต่ละท่านได้สั่งสมอบรมมาแต่อดีตชาติมานับภพ – นับชาติไม่ถ้วน นั่นแล.

ข้าพเจ้าเองนั้น **ในระยะแรกๆ ก็ยังไม่สามารถจะรู้ - เห็น – ถึง(เป็น)ธรรมกาย เหมือนคุณครูอาจารย์ และเพื่อนสหธรรมิกที่ปฏิบัติได้ผลเร็ว ก็ค่อยๆ พัฒนาการศึกษาสัมมาปฏิบัติไปได้ทีละน้อย – อย่างช้าๆ แล้วก็ค่อยๆ มาพัฒนาเป็น "วิชชา" ด้วยญาณรัตนะอย่างอ่อนๆ** เมื่อได้พบและได้กราบ**เป็น "ศิษย์"** ของ**พระเดชพระคุณพระราชพรหมเถร (วีระ คณฺตฺตโม) รองเจ้าอาวาส** และ**อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนา วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ที่ท่านได้เมตตาแก่ข้าพเจ้าอย่างยิ่ง ด้วยทั้งให้คำแนะนำสอนวิธีปฏิบัติ และได้มอบตำราที่ "หลวงพ่อพระครูชั้วฯ" (ญาติผู้ใหญ่ของหลวงพ่อวัดปากน้ำฯ) ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย และปรารถนาพุทธภูมิ ได้บันทึกวิชชาที่หลวงพ่อฯ ท่านสั่งให้ทำ(เจริญวิชชา) และสอนวิชชาให้แก่ข้าพเจ้าโดยไม่ปิดบัง และประการสำคัญที่สุด คือ นอกจากจะได้ข้อมูลจากคุณครูอาจารย์ และยังได้ข้อมูลจากลูกๆ ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย และเจริญวิชชาได้พอสมควรแก่ภูมิธรรม เป็นข้อมูลที่สำคัญยิ่ง เมื่อปฏิบัติได้ถึงธรรมกายที่สุดละเอียด – ถึงอายตนนิพพาน** และ**ได้ทั้งรู้ – เห็นอดีต/ปัจจุบัน ฯลฯ ได้ดีพอสมควร อย่างถูกต้องตรงตามหลักวิชชา** มาประมวลเป็นวิทยาความรู้เป็น **สุตมยปัญญา – จินตามยปัญญา และให้เจริญเป็น "ภาวนามยปัญญา" ให้เกิดศรัทธา – วิริยะ – สติ – สมาธิ และปัญญา ยิ่งๆ ขึ้นมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน ด้วยพื้นฐานการศึกษา ระเบียบวิธีการวิจัย – ประเมินผล ทั้งด้วยวิธีการศึกษาค้นคว้าวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research)** และ**ด้วยการพิสูจน์**

ทดลองปฏิบัติ (Experimental Research) ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดย**หลักการศึกษาวิจัย และประเมินผลตามทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) นั่นเอง.** จึงได้ผลสรุปว่า

"การศึกษาสัมมาปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ คือ **'มีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม'** คือ **นิวรณ์ ๕** ด้วย**การเจริญภาวนาสมาธิ** โดยอาศัย**อาโลกกสิณ** และ**พุทธานุสติ** ประกอบด้วยทั้ง**อานาปานสติ** และ**มีศีลเป็นบาทฐาน** นำไปสู่**การเจริญวิปัสสนาภาวนา ให้เห็นแจ้งในสภาวธรรม** ได้แก่ **สภาวะของขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจจ์ ๔ และปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒ ให้เห็นแจ้ง – รู้แจ้ง ทั้งในสภาวธรรม และอริยสัจธรรมตามธรรมชาติที่เป็นจริง ด้วยการปฏิบัติรวบยอดทางจิต – เจริญจิตตภาวนา(ทั้งสมถะ – วิปัสสนา) อบรมใจให้หยุดในหยุดกลางของหยุด ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม** (ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗) **จนสงบนิ่งเป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง เพื่อละกิเลสนิวรณ์** (ถีนมิทธะ – วิจิกิจฉา – พยาปาทะ – อุทธัจจกุกกุจจะ และกามฉันทะ) **เครื่องกั้นปัญญา "เป็นการข่มกิเลส (อกุสลา ธมฺมา) ในระดับกลางๆ ให้จิตใจผ่องใส"** เมื่อใจผ่องใส **ย่อมปรากฏคุณธรรม (กุสลา ธมฺมา) ที่เราได้เคยสั่งสมอบรมมา เป็นการมีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรมเต็มรูปแบบ** คือ **เมื่อจิตใจผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา อกุศลธรรม** (อกุสลา ธมฺมา) **ทั้งในระดับหยาบ อันมีอภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ ย่อมถูกข่มให้ระงับลง พร้อมทั้งกิเลสระดับกลาง คือ กิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา ก็ย่อมถูกข่มให้ระงับไป แม้ชั่วคราวด้วยใจหยุดใจนิ่ง เป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคงขึ้นเป็นสำคัญ ก็เป็นทางปฏิบัติให้ถึง "สีลวิสุทธิ" เป็นศีลบริสุทธิ์ในพระกัมมัฏฐาน เพราะเจตนาความคิดอ่านทางจิตใจบริสุทธิ์ผ่องใส เป็นแต่บุญกุศล (กุสลา ธมฺมา) จึงเป็นที่ตั้ง – ที่**

เจริญ "จิตตวิสุทธิ" ความหมดจดแห่งจิต – นำไปสู่ "ทิฏฐิวิสุทธิ" ความหมดจดแห่งความเห็น **เมื่อเจริญวิปัสสนา – พิจารณาสภาวธรรม (สังขารทั้งปวง) ให้เห็นแจ้งตามความเป็นจริง และนำไปสู่วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ แม้ในระดับโลกิยธรรมในเบื้องต้น ยังเป็น "สมมติ" อยู่ ก็ตาม**--เป็นผลให้เข้าถึง**กายในกาย เวทนาในเวทนา และจิตในจิต –ธรรมในธรรม ณ ภายใน** – เป็น**คุณธรรม ณ ภายใน ระดับมนุษยธรรม** แล้ว**ผู้ปฏิบัติก็ไม่หลงติดสุขอยู่เพียงนั้น**

อาศัยกายในกายในระดับมนุษยธรรม เจริญภาวนาต่อไปได้ถึงกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ที่บริสุทธิ์ผ่องใส และละเอียดยิ่งขึ้นไป ถึงกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ในระดับ **"เทวธรรม" -- "พรหมธรรม" – "อรูปพรหมธรรม"** เป็นลำดับ **ก็ยังเจริญภาวนาหยุดในหยุดกลางของหยุดให้จิตใจของกายในกายที่เจริญภาวนาอยู่ผ่องใสยิ่งขึ้นๆๆ เข้าถึงคุณธรรมที่บริสุทธิ์ยิ่งๆ ขึ้นไป ถึงปรากฏเป็น "ธรรมกาย" เกตุดอกบัวตูมใสแจ่มปรากฏขึ้นมา เป็นธรรมที่ประชุมคุณธรรมในระดับโลกุตตรธรรม** คือ **"พุทธธรรม"**

เมื่อเจริญภาวนาเป็นธรรมกายที่ละเอียดๆ ต่อไปจนสุดละเอียด **จนญาณรัตนะของพระธรรมกายปล่อยวางอุปาทานในเบญจขันธ์ของกายในภพ ๓ และปล่อยความยินดีในฌานสมาบัติได้แม้ชั่วคราว ปล่อยขาดหมดพร้อมกันธรรมกายที่หยาบจะตกศูนย์ ว่างหายไป ญาณรัตนะของธรรมกายที่สุดละเอียด และใสบริสุทธิ์ (เป็นวิขัมภนวิมุตติ) ก็จะปรากฏในอายตนนิพพาน ได้รู้เห็นธรรมกายตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า – พระปัจเจกพุทธเจ้า – พระอรหันตสาวก ของผู้ดับขันธ์ปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ประทับโดยสงบตลอดกันหมด อยู่ใน**

อายตนนิพพานนั่นเอง ตามที่พระพุทธองค์ได้แสดงไว้ในอนัตตลักขณสูตร และพระนิพพานสูตร ที่ได้อาราธนามาแสดงไว้ในบทก่อนนั้นแล

ข้าพเจ้าจึงได้มีศรัทธาในการศึกษาสัมมาปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกาย และพระนิพพานของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง แล้วจึงได้วางแผนชีวิตก่อนบวช ๑๐ ปี เพื่อ**มาบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา** เมื่อ**วันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ.๒๕๒๙ ณ พัทธสีมา วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร โดยมี เจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร ป.ธ.๙) กรรมการ มหาเถรสมาคม และเจ้าคณะใหญ่หนกลาง อธิบดีสงฆ์วัดสามพระยา กรุงเทพฯ ในครั้งนั้น เป็นสมเด็จพระอุปัชฌาย์ และมีเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสนมหาเถร ป.ธ.๙)** (ในสมัยที่ดำรงสมณศักดิ์เป็นที่ **พระพรหมคุณาภรณ์) กรรมการมหาเถรสมาคม และอธิบดีสงฆ์วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญญมหาเถร ป.ธ.๙) ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช องค์ปัจจุบัน อธิบดีสงฆ์วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ** เมื่อคราวดำรงสมณศักดิ์เป็นที่ **พระธรรมธีรราชมหามุนี เป็นพระอนุสาวนาจารย์ โดยมีพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายา (พระอิสสริยยศในครั้งนั้น) เป็นองค์อุปัฏฐานายิกา เสด็จพร้อมกับพระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ฯลฯ ในพิธีอุปสมบทในครั้งนั้นด้วย**

ทั้งฝ่ายปริยัติ ได้ตั้งใจศึกษาสัมมาปฏิบัติอยู่ใกล้ชิดคุณครู – อาจารย์ทั้งฝ่ายปริยัติ ได้แก่ พระเดชพระคุณพระวิสุทธิวงศาจารย์ (ในสมัยที่ดำรงสมณศักดิ์เป็นที่ **พระเมธีวราภรณ์** รองเจ้าอาวาส และอาจารย์ใหญ่ฝ่ายพระปริยัติธรรม ในครั้งนั้น)

และ**ทั้งฝ่ายปฏิบัติ (พระเดชพระคุณพระราชพรหมเถร** รองเจ้าอาวาส และอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ ปัจจุบัน มรณภาพแล้ว) **มาตลอด** และ**ได้ศึกษาภาษาบาลีจบชั้นประโยค ป.ธ.๓** และ**นักธรรมชั้นเอก จึงได้มาดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายารามตลอดมาตราบเท่าทุกวันนี้.**

เมื่อได้มารับหน้าที่ปกครองบริหารกิจการคณะสงฆ์ ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๔ แล้ว ก็ได้ศึกษาบาลีต่อที่วัดหลวงพ่อสดฯ อีก ๓ ปี ก็สำเร็จการศึกษาบาลีชั้นประโยค ป.ธ.๖ เนื่องด้วยติดภารกิจมาก จึงหยุดการเรียนไว้เพียงเท่านี้ และได้มีโอกาสศึกษาหาข้อมูลในการศึกษาสัมมาปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้าให้ได้ชัดเจน แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น เพื่อให้การศึกษาอบรมพระภิกษุสามเณร และญาติโยม ให้ได้ทราบความจริงนี้ ได้ชัดเจน – แจ่มแจ้งขึ้น ดังที่ได้กล่าวมานี้แล้ว

[โปรดดู คู่มือการปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน (เบื้องต้น)

โดยพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร]